

ULOSOTTOKAAREN MUKAINEN VELALLISEN SUOJA PALKAN JA MUUN
TOISTUVAISTULON ULOSMITTAUKSESSA

Lapin yliopisto
Pro gradu – tutkielma
Kristiina Vola
Kevät 2012

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ulosottokaaren mukainen velallisen suoja palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksessa

Tekijä: Kristiina Vola

Oppiaine: OTM/Insolvenssioikeus

Työn laji: Maisteritutkielma _x_ Licensiaatintutkimus__

Sivumäärä: 66

Vuosi: 2012

Tutkielman tavoitteena on selvittää, *mikä on velallisen taloudellinen suoja palkan ja muun toistuvaistulon, lähinnä eläkkeen, säännönmukaisessa ulosmittauksessa.* Lain tasolla velallisen suojasta palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa säädetään ulosottokaareissa.

Velallisen palkasta ja eläkkeestä ulosmitattava määrä lasketaan yksinkertaisuuden vuoksi kaavamaisesti. Ulosottokaaren 4 luvun 48 §:ssä säädetään suojaosuudesta, jolla tarkoitetaan sitä vähintä rahamäärää, joka palkan ja eläkkeen säännönmukaisessa ulosmittauksessa on aina jätettävä velalliselle. Suojaosuus lasketaan päivää kohti velallisen ja velallisen elatuksen varassa olevien henkilöiden suojaosuuksien yhteismääränä. Velalliselle palkasta ja eläkkeestä kuukausittain ulosmittaamatta jätettävän suojaosuuden lisäksi ulosottokaaren 4 luvun 51 – 53 §:ssä säädetään velallisen kulloistenkin olosuhteiden huomioimiseksi tarkoitetuista tapauskohtaisista helpotuksista, joita velallisille annetaan osittain automaattisesti ja osittain velallisen pyynnöstä. Palkan ja eläkkeen ulosmittausta voidaan helpottaa ulosmittauksen määrää alentamalla, ulosmittausta lykkäämällä ja antamalla velalliselle vapaakuukausia, joiden aikana velallisen palkasta ei suoriteta ulosottopidätystä.

Velallisen suoja palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksessa on erittäin tärkeä tutkimuksen aihe, koska vuosittain joka viidestoista suomalainen menettää taloudellisten asioidensa hallinnan ja päätyy ulosottoon velalliseksi. Palkan ja eläkkeen ulosmittaus on ensimmäisellä sijalla ulosmittausjärjestyksessä ja näin ollen yleisimpänä ulosmittauksen muotona ulosoton arkipäivää.

SISÄLLYS:

Lähteet	III
Kirjallisuuslähteet.....	III
Virallislähteet	VI
Muut lähteet	VII
Lyhenteet.....	VIII
Oikeustapaukset	VIII
1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkielman aiheesta ja rakenteesta	2
1.2. Tutkimusmetodista ja lähdeaineistosta	3
2. Ulosoton keskeisiä oikeusperiaatteita	7
2.1. Laillisuusperiaate	9
2.2. Puolueettomuusperiaate	10
2.3. Tehokkuusperiaate	11
2.4. Asianmukaisuusperiaate.....	12
2.5. Avoimuusperiaate	13
2.6. Suhteellisuusperiaate.....	14
2.7. Rehabilitaatitehtävä	15
3. Palkan ulosmittaus	17
3.1. Palkan käsite	17
3.1.1. Muut velalliselle maksettavat toistuvaistulot	19
3.2. Aiempi oikeustila palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa.....	19
3.3. Nykyinen oikeustila palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa	22
3.3.1. Ulosmittauskiellot	22
3.3.2. Tulopohja palkan ulosmittauksessa.....	23
3.3.3. Palkasta ulosmitattava määrä	24
3.3.4. Maksukielto palkan ulosmittauksessa	25
4. Suojaisuus palkan ulosmittauksessa.....	28
4.1. Suojaisuuden määrä.....	29
4.2. Velallisen elatuksen varassa olevat henkilöt suojaosuutta laskettaessa	31
4.2.1. Velallisen lapset	32
4.2.2. Velallisen puoliso ja velallisen puolison lapset	35
4.3. Suojaisuuden laskeminen molempien puolisoitten ollessa ulosmittausvelallisina	37

5. Helpotukset palkan ulosmittauksessa	39
5.1. Ulosmittausmäärän alentaminen	40
5.1.1. Syy maksukyvyn olennaiseen heikkenemiseen	41
5.1.2. Ulosmittausmäärän alentamista koskeva menettely.....	42
5.2. Ulosmittauksen lykkäys.....	46
5.2.1. Ulosmittauksen lykkäystä koskeva menettely	48
5.3. Vapaakuukaudet.....	49
5.3.1. Vapaakuukausien perusteet.....	49
5.3.2. Vapaakuukausien määrä.....	52
5.3.3. Vapaakuukausia koskeva menettely	54
5.3. Palkan ulosmittauksen helpotukset maksettaessa lapselle elatusapua .	61
5.3.1. Painavan syyn vaatimus.....	61
6. Lopuksi.....	64

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

Aarnio, Aulis:

Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY, Porvoo 1989.

Aarnio, Aulis:

”Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta” teoksessa *Minun metodini*, toim. Juha Häyhä. Werner Söderström Lakitieto, Helsinki 1997. s. 35 – 56.

Ellilä, Tauno:

Ulosotto-oikeuden yleiset opit. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 115, Helsinki 1970.

Gregow, Torkel:

Utsökningsrätt. Norstedts juridik, Stockholm 1996.

Halila, Jouko:

Ulosmittaus. Helsingin yliopiston lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta, Helsinki 1979.

Halila, Jouko & Havansi, Erkki:

Ulosotto-oikeuden oppikirja. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1986.

Havansi, Erkki:

Ulosotto-oikeuden pääpiirteet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, Helsinki 2000.

Havansi, Erkki:

Oikeudenkäynti ja pakkotäytäntö: prosessioikeuden oikeusdogmaattiset perusteet. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 2002.

Havansi, Erkki:

”Mitä ulosotto on?” teoksessa *Insolvenssioikeus*, toim. Risto Koulu, Erkki Havansi, Emilia Korkea-Aho, Heidi Lindfors & Johanna Niemi-Kiesiläinen. WSOYpro, Helsinki 2009. s. 431 – 622.

Junkkari, Reijo:

Palkan, elinkeinotulon ja saatavan ulosmittaus, Valtakunnanvoudinviraston ulosottokurssin materiaalia kihlakunnanulosottomiehille, Helsinki 2010.

Junkkari, Reijo:

Palkan ulosmittaus. Valtakunnanvoudinviraston ulosottokurssin materiaalia kihlakunnanulosottomiehille, Helsinki 2011.

Junkkari, Reijo:

Palkan ulosmittaus. Valtakunnanvoudinviraston ulosottokurssin materiaalia kihlakunnanulosottomiehille, Helsinki 10.10.2011.

Koulu, Risto:

Johdatus insolvenssioikeuden perusteisiin. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu, Helsinki 2004.

Koulu, Risto:

Saatavan ulosmittaus. Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1984.

Koulu, Risto. & Lindfors, Heidi:

Ulosotto-oikeus. Edita Publishing Oy, Helsinki 2009.

Koulu, Risto & Lindfors, Heidi:

Maksukyvyttömyys yritys velkojana ja velallisena. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2010.

Lindfors, Heidi:

Sivullisen asema ulosotossa: erityisesti omistusolettaman ja keinotekoisien järjestelyjen näkökulmasta. Edita, Helsinki 2008.

Lindfors, Heidi:

”Vapaaehtoinen maksu ulosotossa”. *Lakimies* 4/2001, s. 627.

Linna, Tuula & Leppänen, Tatu:

Ulosottomenettely. Talentum, Helsinki 2003.

Linna, Tuula & Leppänen, Tatu:

Ulosmittaus ja myynti. Talentum, Helsinki 2007.

Linna, Tuula:

”Ulosotto ja perusoikeudet”. *Lakimies* 5/2000, s. 690.

Linna, Tuula:

Ulosottokaaren pääkohdat. Talentum, Helsinki 2008.

Linna, Tuula:

”Ulosotto-oikeuden yleiset opit – missä ja mitä?”. *Lakimies* 1/2009, s. 18 ja 21.

Makkonen, Kaarle:

Luentoja yleisestä oikeustieteestä. Yliopistopaino, Helsinki 1998.

Mäenpää, Olli:

Julkisuusperiaate. WSOYpro, Helsinki 2008.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna. & Varis, Minna.:

Ulosottovelallisten toimeentulo. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1996.

Oikeusministeriö:

Mietintöjä ja lausuntoja Betänkanden och utlåtanden 88/2010, Palkan ulosmittauksen kehittäminen, Helsinki 2010.

Oikeusministeriö. Helsinki, verkko-osoitteessa <http://www.oikeus.fi/4348.htm> ja <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1302674498646>.

Viittauspäivä 18.1.2012.

Rautkallio, Paavo:

”Palkan ulosmittaus” teoksessa *Käytännön ulosotto-oikeutta*, Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja n:o 12. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy, Helsinki 1974. s. 59.

Rikalainen, Essi & Uitto, Tero:

Pakkokeinot ja saatavien perintä. Kiinteistöalan kustannus, Helsinki 2008.

Tilastokeskus. Helsinki, verkko-osoitteessa <http://www.stat.fi/til/uloa/index.html>.

Viittauspäivä 27.05.2011.

Tolonen, Hannu:

Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto, Helsinki 2003.

Valtakunnanvoudinvirasto. Helsinki, verkko-osoitteessa

<http://www.oikeus.fi/vvv/51585.htm>.

Viittauspäivä 28.11.2011.

Vesanen, Kari:

Lapsen elatusavun perintä. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1999.

Virallislähteet

HE 46/1972 vp palkkaan kohdistuvaa täytäntöönpanoa koskevan
lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 4/1988 vp eläkkeiden ja eräiden muiden etuuksien ulosmittausta koskevan
lainsäädännön muuttamisesta.

HE 216/2001 vp. laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi
laeiksi.

LaVM 34/2002 vp. laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi
laeiksi.

HE 13/2005 vp. laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 5/2006 vp. laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 83/2006 vp. ulosottokaareksi ja laiksi verojen ja maksujen täytäntöönpanosta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

Muut lähteet

Oulun seudun ulosottoviraston vapaakuukausipäätökset vuodelta 2010

Oulun seudun ulosottoviraston päätökset ulosmittausmäärän rajoittamisesta vuodelta 2010.

Oulun seudun ulosottoviraston vapaakuukausipäätöksiä vuodelta 2011.

Oulun seudun ulosottoviraston päätöksiä ulosmittausmäärän rajoittamisesta vuodelta 2011.

Henkilökohtainen tiedoksianto Junkkari, Reijo, Johtava kihlakunnanvouti 1.6.2011.

Henkilökohtainen tiedoksianto Junkkari Reijo, Johtava kihlakunnanvouti 3.10.2011.

Lyhenteet

ElatusL	Laki lapsen elatuksesta (1975/704)
EPL	Ennakkoperintälaki (1118/1996)
JulkisuusL	Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KEL	Kansaneläkelaki (568/2007)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OLL	Laki lapseksiottamisesta (1985/153)
PL	Perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
RPL	Laki rekisteröidystä parisuhteesta (2001/950)
UB	Utsökningsbalk (774/1981)
UK	Ulosottokaari (705/2007)
VeroTPL	Laki verojen ja maksujen täytäntöönpanosta (706/2007)

Oikeustapaukset

KKO:1975:II-17
KKO:1980:II-71
KKO 1981:II-36
KKO:1987:10
KKO:1989:143
KKO:1994:76
KKO:1995:195
KKO:1997:5
KKO:1999:66
KKO:2001:10
KKO:2001:71
KKO: 2011:15

1. Johdanto

Ulosotto on yleisin insolvenssimenettely¹ erääntyntä maksamatonta rahavelkaa koskevan ulosmittauksen muodossa. Tähän päädytään, ellei velallinen maksa velkaansa, kun hänet on veloitettu maksuun tuomiolla tai muulla auktoritatiivisellä suorituskäskyllä. Velallisen varallisuuteen aletaan kohdistaa toimenpiteitä lailla säädetyssä menettelyssä, jotta velkoja saisi saatavansa. Näihin toimenpiteisiin on yksinomainen toimivalta ja – velvollisuus viranomaisella.²

Ulosotto on myös tehokkain insolvenssimenettely. Velkojat tekevät vuosittain 2 – 3 miljoonaa ulosottohakemusta, joiden avulla onnistutaan perimään noin viidennes saatavista.³ Toisaalta myös ilman ulosmittausmenettelyä kertyy ulosottoon huomattavia summia varoja.⁴ Joka viidestoista suomalainen joutuu vuosittain ulosoton velalliseksi, jokaisella velallisella on keskimäärin viisi velkaa ja vastaavasti viisi velkojaa. Hakijana on useimmiten julkisyhteisö ja velallisena yksityinen henkilö.⁵

Ulosottovelallisia oli vuoden 2010 lopussa 240 132, mikä oli noin 3000 vähemmän kuin vuotta aiemmin. Pääomien kokonaissaldo ilman juoksevia korkoja ja ulosottomaksuja oli hieman yli 3,8 miljardia euroa. Keskimääräinen ulosottovelka velallista kohti oli 15 800 euroa.⁶

¹ Muita insolvenssimenettelyjä ovat konkurssi, yrityssaneeraus ja yksityishenkilön velkajärjestely.

² Havansi 2009, s. 433

³ Koulou 2004, s. 25

⁴ Lindfors 2000, s. 627. Oikeusministeriön ulosoton tietojärjestelmän tilastotiedoista vuodelta 2000 on nähtävissä, että vapaaehtoisen määrittelemättömän maksun ja maksukehotusta seuraavan maksun osuus velkojille tilitetystä varoista oli lähes 60 prosenttia, kun palkan ulosmittauksille kertynyt osuus oli samana vuonna noin 18 prosenttia.

⁵ Koulou 2004, s. 26

⁶ Tilastokeskus, verkko-osoitteessa <http://www.stat.fi/til/uloa/index.html>.

1.1. Tutkielman aiheesta ja rakenteesta

Ulosmittauksen tavoitteena on löytää ja ulosmitata niin paljon velallisen omaisuutta, että siitä saadaan, tarvittaessa rahaksi muuttamalla, katetuksi ulosmittausvelkojan rahasaaminen ulosottokuluineen.⁷ Ulosmittaus käsitteellä on vakiintuneesti katsottu olevan kaksi eri merkitystä. Laajassa merkityksessä ulosmittaus sisältää omaisuuden erottamisen velallisen varallisuuspiiristä, omaisuuden rahaksi muuttamisen ja kertyneiden varojen tilittämisen hakijalle. Suppeassa merkityksessä ulosmittaus sisältää vain omaisuuden erottamisen velallisen varallisuudesta.⁸

Tässä tutkielmassa ulosmittauksesta puhuttaessa tarkoitetaan suppean määritelmän mukaista omaisuuden erottamista velallisen varallisuudesta. Ulosotto-oikeus on aikoinaan ollut vahvasti velkojaa suosivaa ja velalliselle ankaraa oikeutta. Sittenmin velallisen asemaa on sosiaalisista syistä kevennetty ulosottolainsäädännössä monenlaisilla säännöksillä.⁹

Tutkielmassa selvitetään, *millainen on ulosottokaaren¹⁰ mukainen velallisen taloudellinen suoja ulosmitattaessa velalliselta palkkaa ja muuta toistuvaistuloa, lähinnä eläkettä*. Tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan velallisia, joille maksetaan palkkaa tai eläkettä säännönmukaisesti. Tutkimus käsittelee velalliselle palkan ulosmittauksessa ulosottokaaren 4 luvun 48 §:n mukaisesti jätettävää suojaosuutta sekä palkan ulosmittauksen kevennystä velalliselle ulosottokaaren 4 luvun 51 – 53 §:n mukaan myönnettävillä helpotuksilla. Velallisen suoja palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa valikoitui tutkielman aiheeksi, koska palkan ja eläkkeen ulosmittaus on yleisin ulosmittauksen muoto. Velallisen suojasta palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa ei ole tehty yhtään tutkielmaa ja oikeuskirjallisuus käsittelee aihetta varsin pintapuolisesti.

Tutkielmassa on kuusi lukua ja siinä edetään yleisestä yksityiskohtaiseen seuraten pitkälti ulosottokaaren pykäläjärjestystä. Ensimmäinen luku on

⁷ Havansi 2000, s. 53

⁸ Koulumäki 1983, s. 36 - 37

⁹ Havansi 2002, s. 173

¹⁰ UK 15.6.2007/705

johdanto, jossa käsitellään tutkimuksen aiheen lisäksi tutkielman rakennetta, tutkimusmetodia ja lähdeaineistoa. Toisessa luvussa käsitellään ulosoton keskeiset oikeusperiaatteet. Kolmas luku käsittelee palkan ulosmittausta yleisellä tasolla. Kolmannessa luvussa tarkastellaan hieman lainsäätäjän aiempaa suhtautumista palkan ulosmittaukseen ja avataan tiettyjä tutkielmassa myöhemmin esiintyviä peruskäsitteitä, kuten *palkka*, *tulopohja*, *maksukielto* ja *tulorajaulosmittaus*.

Neljännessä luvussa käsitellään palkan ulosmittauksessa velalliselle jätettävän suojaosuuden määrää ja velallisen elatuksen varassa olevien henkilöiden piiriä. Luvussa neljä pohditaan myös suojaosuuden laskemista tapauksessa, jossa perheessä on useampi ulosmittausvelallinen. Viides luku tarkastelee palkan ulosmittauksen helpotuksia eli ulosmittauksen määrän alentamista¹¹, ulosmittauksen lykkäämistä ja vapaakuukausia. Viidennessä luvussa sivutaan myös ulosottokaaren 4 luvun 54 §:n mukaista palkan ulosmittausta juoksevan tai eräänntyneen elatusavun taikka elatusavun ja muun saatavan perimiseksi ja erityisesti tämän vaikutusta palkan ulosmittaukseen myönnettäviin helpotuksiin¹². Kuudennessa luvussa esitetään velallisen suojasta palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksessa lyhyt yhteenveto ja tutkielman johtopäätökset.

1.2. Tutkimusmetodista ja lähdeaineistosta

Tutkielmassa on käytetty lainopillista eli oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää. Lainopilla tarkoitetaan tietyssä yhteisössä määrättyinä ajankohtana voimassa olevan oikeuden systemaattista tutkimista ja esittämistä.¹³ Lainoppi on mahdollista jakaa käytännölliseen ja teoreettiseen lainoppiin, joilla kummallakin on omat metodinsa, mutta jotka ovat tästä huolimatta keskenään vuorovaikutussuhteessa.¹⁴ Käytännön lainopin tehtävänä on selvittää oikeustositseikka - ja oikeusseuraamussuhteita, kun taas

¹¹ Tutkielmassa käytetään ulosmittauksen määrän alentamisen rinnalla termiä ulosmittauksen määrän rajoittaminen, koska se esiintyy tutkielmassa käytettävässä empiirisessä aineistossa.

¹² UK 4:54.2

¹³ Makkonen 1998, s. 2

¹⁴ Aarnio 1997, s. 36 - 37

teoreettisen lainopin tehtävänä on edellä mainittu oikeussäännösten systematisointi.¹⁵ Lainopillinen tutkimus tukee viime kädessä käytännön lakimiesten työtä.¹⁶ Lainopilta edellytetään normisuosituksia. Tämän vuoksi lainopin on tehtävä tulkinnallisia valintoja ja tuotettava perusteltuja kannanottoja oikeusjärjestelmän sisällöstä.¹⁷ Alf Rossin käsityksen mukaan oikeusnormi on voimassa, kun sitä noudatetaan pakottavasti viranomaiskäytännössä.¹⁸ Tutkielman tavoitteena onkin voimassa olevan ulosottoviranomaisten soveltaman ulosottolainsäädännön sisällön selvittäminen. Tutkielma perustuu aiemmin ulosottolaissa ja nykyään ulosottokaareissa säädelyjen palkan ulosmittauksen suojaisuus - ja helpotussäännösten systemointiin ja tulkintaan.

Ulosottolainsäädäntöä uudistettiin 1900-luvun loppupuolella ja etenkin vuosien 2003 ja 2005 aikana ulosottolain laajoilla osittaisuudistuksilla.¹⁹ Viimeisin sisällöllinen suurmuutos oli vuonna 2006 toteutettu ulosmittausta, myyntirealisointia ja tilitystä koskevien ulosottolain 4 – 6 lukujen kokonaisuudistus.²⁰ Tämän jälkeen laadittiin ulosottolain uudistuksille tarkoin rakentuva hallituksen esitys²¹ ja vuoden 2007 ulosottokaari säädettiin ulosottolain kokonaisuudistuksen mukaisena.²² Vuoden 2007 ulosottokaari on ulosotto-oikeuden keskeisin säädös. Sitä noudatetaan yksityisoikeudellisen saatavan täytäntöönpanossa koko menettelyn osalta ja julkisoikeudellisten saatavien osalta siltä osin kuin laki verojen ja maksujen täytäntöönpanosta²³ ei sisällä erityisiä säännöksiä täytäntöönpanosta.²⁴

Tutkielmassa on lakitekstin ohella säännösten merkitysten selvittämisessä tukeuduttu lainvalmisteluasiakirjoihin ja oikeuskirjallisuuteen sekä korkeimman oikeuden ratkaisuihin. Tärkeimmät kirjallisuuslähteet ovat Tuula Linnan *Ulosottokaaren pääkohdat* (Helsinki 2008), Tuula Linnan ja Tatu Leppäsen *Ulosmittaus ja myynti* (Helsinki 2007) ja Risto Koulun ja Heidi Lindforsin

¹⁵ Aarnio 1997, s. 40 - 43

¹⁶ Makkonen 1998, s. 2

¹⁷ Aarnio 1997, s. 48 - 49

¹⁸ Aarnio 1997, s. 47

¹⁹ Havansi 2009, s. 441

²⁰ HE 13/2005 vp

²¹ HE 83/2006 vp

²² Havansi 2009, s. 441

²³ VeroTPL 15.6.2007/706

²⁴ Koulun & Lindfors 2010, s. 162

Ulosotto-oikeus (Helsinki 2009). Tutkimuksessa on lisäksi aiheen spesifisyyden vuoksi tukeuduttu ulosoton koulutusmateriaaliin muun muassa; Reijo Junkkarin Palkan ulosmittaus (Helsinki 2011). Kyseessä on valtakunnallinen kihlakunnan ulosottomiesten kouluttamiseksi julkaistu valtakunnanvoudinviraston alainen aineisto.

Tutkielmaa varten on haettu tutkimuslupa²⁵ Oulun seudun ulosottovirastolta, koska tutkimuksessa hyödynnetään palkan ulosmittauksen helpotusten osalta myös empiiristä aineistoa. Suomessa on ollut vuodesta 2008 lähtien 22 ulosottovirastoa, joista yksi on Oulun seudun ulosottovirasto²⁶. Oulun seudun ulosottovirastossa työskentelee 5 kihlakunnanvoutia, joista yksi on johtava kihlakunnanvouti, ja 29 kihlakunnan ulosottomiestä. Vuonna 2010 Oulun seudun ulosottoviraston toimialueella asui 274 116 henkilöä. Oulun seudun ulosottovirasto on asukasluvun mukaan Suomen kuudenneksi suurin ulosottovirasto. Vuonna 2010 Oulun seudun ulosottovirastolla oli 33 699 ulosottovelallista²⁷ asiakkaana ja ulosottoasioita oli käsiteltävänä 187 544 kappaletta.²⁸ Oulun seudun ulosottovirastossa suoritettiin vuonna 2010 yhteensä 9893 palkan ja eläkkeen ulosmittausta.²⁹

Tutkielmassa käytetään empiirisenä aineistona Oulun seudun ulosottoviraston päätöksiä ulosmittauksen määrän rajoittamisesta ja vapaakuukausista aikaväliltä 1.1.2010 – 15.7.2011. Tutkimuksen aiheenrajauksen vuoksi empiiriseen aineistoon on otettu ainoastaan päätökset, joissa on kyse helpotusten hakemisesta toistuvaistulon, eli lähinnä palkan tai eläkkeen ulosmittaukseen. Tutkimusaineistossa on yhteensä 152 ulosmittauksen määrän rajoittamispäätöstä. Ulosmittauksen määrän rajoittamispäätöksistä 43 kappaletta on kielteisiä eli velallisen ulosmittauksen määrää ei ole rajoitettu ja 109 kappaletta on myönteisiä eli velallisen ulosmittauksen määrää on rajoitettu.

²⁵ Tutkimuslupa saatiin ulosmittauksen määrän rajoittamispäätösten ja vapaakuukausipäätösten osalta, mutta ulosmittauksen lykkäyspäätösten osalta tutkimuslupaa ei ollut mahdollista saada, koska kyseiset päätökset ovat nähtävissä ainoastaan ulosoton tietojärjestelmässä Uljaassa.

²⁶ Oulun seudun ulosottoviraston toimialueena ovat Haukiputaan, Kuusamon, Limingan, Oulun ja Pudasjärven kihlakunnat. Päätoimipaikkana on Oulu, ja sivutoimipaikat ovat Kuusamossa, Haukiputaalla, Limingassa, Muhoksella, Pudasjärvellä, Taivalkoskella ja Vaalassa.

²⁷ Näistä 30 699 ulosottovelallista oli luonnollisia henkilöitä.

²⁸ Vuonna 2010 koko maassa oli yhteensä 832 252 ulosottovelallista ja ulosottoasioita oli käsiteltävänä 4070 678 kappaletta.

²⁹ Valtakunnanvoudinvirasto, verkko-osoitteessa <http://www.oikeus.fi/vvv/51585.htm>.

Vapaakuukausipäätöksiä tutkimusaineistossa on yhteensä 334 kappaletta. Vapaakuukausipäätöksistä 117 kappaletta on kielteisiä eli velalliselle ei ole myönnetty vapaakuukausia ulosmittauksesta ja 217 kappaletta on myönteisiä eli velallinen on saanut vapaakuukausia ulosmittauksesta.

Empiirisen aineiston suppeuden vuoksi ulosottomiesten päätösten pohjalta ei pyritä saamaan yleiskuvaa ulosottokaaren 4 luvun 51 – 53 §:n soveltamisesta. Sen sijaan tarkoituksena on esimerkinomaisesti tuoda esille perusteita, joiden vuoksi velallisen ulosmittauksen määrän rajoittamishakemus tai vapaakuukausihakemus on hylätty ja toisaalta perusteita, joiden nojalla velallisen palkasta tai eläkkeestä ulosmitattavaa määrää on rajoitettu tai velalliselle on myönnetty vapaakuukausia. Tarkoituksena on erityisesti havainnollistaa ulosottokaaren 4 luvun 51 §:n 1 momentin *muuta erityistä syytä*, jonka nojalla velallisen maksukyky saattaa olla olennaisesti heikentynyt ja velalliselle on tämän vuoksi oikeus saada helpotuksia palkan tai eläkkeen ulosmittaukseen, sekä ulosottokaaren 4 luvun 52 §:n 1 momentin 3 kohdan *erityistä syytä*. Hallituksen esitys mainitsee tästä esimerkkinä ainoastaan velalliselle tärkeän kertahankinnan, kuten silmälasit tai pesukoneen³⁰.

³⁰ HE 13/2005 vp

2. Ulosoton keskeisiä oikeusperiaatteita

”Oikeusperiaatteet ovat yhteiskunnallisten, moraalisten ja eettisten arvojen oikeudellisia ilmentymiä.”³¹ Oikeusperiaatteen on saatava institutionaalista tukea eli sen on ilmentävä lainsäädännöstä, lainvalmisteluaineistosta, oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudesta. Toisin sanoen oikeusperiaatteella on oltava kiinnekohta oikeudellisessa systeemissä ja, jollei tällaista kiinnekohtaa löydy, kyseessä on ainoastaan moraalinen periaate.³² Oikeusperiaatteiden tehtävänä on jäsentää oikeudellista tietoa ja tällä tavoin tehdä oikeuslähteistä saatavaa informaatiota helpommaksi hallita. Oikeusperiaatteet myös ohjaavat lain soveltajaa oikean tulkintavaihtoehdon etsimisessä. Oikeusperiaatteet antavat vastauksen niin sanottuihin kiperiin tapauksiin, joissa ei ole mahdollista nojautua suoraan oikeuslähteisiin eli lähinnä säädettyyn lakiin.³³

Oikeusperiaatteet ovat usein ristiriidassa keskenään ja tulevat näin punnittavaksi toisiaan vasten. Tällöin huomataan, että oikeusperiaatteet ovat luonteeltaan niin sanottuja optimointikäskyjä eli jokaista oikeusperiaatetta on noudatettava yksittäistapauksessa niin pitkälle kuin se on kulloisessakin tilanteessa mahdollista. Näin jokaiseen lainsoveltamistilanteeseen saadaan optimaalinen ratkaisu. Ristiriitatilanne voidaan myös ratkaista antamalla johtavalle oikeusperiaatteelle suurempi painoarvo kuin muille oikeusperiaatteille.³⁴ Painoarvoltaan vähäisempi oikeusperiaate ei kuitenkaan lakkaa olemasta voimassa, vaikka painoarvoltaan suurempi oikeusperiaate sivuuttaisi sen.³⁵

Insolvenssioikeuden oikeusperiaatteet voidaan jakaa yleisiin oikeusperiaatteisiin ja erityisiin oikeusperiaatteisiin. Yleiset oikeusperiaatteet läpäisevät koko insolvenssioikeuden kentän eli niitä voidaan soveltaa kaikkiin insolvenssimenettelyihin. Erityiset insolvenssioikeuden oikeusperiaatteet saavat

³¹ Koulou 2004, s. 53

³² Tolonen 2003, s. 43

³³ Koulou 2004, s. 54

³⁴ Koulou 2004, s. 55 - 56

³⁵ Aarnio 1988, s. 80. Tässä nähdään oikeusperiaatteiden ja oikeussääntöjen ero.

yleensä merkitystä vain yhdessä insolvenssimenettelyssä.³⁶ Tässä luvussa käsitellään oikeusperiaatteita, jotka läpäisevät ulosotto-oikeuden kentän.

Vuoden 1895 ulosottolaissa ei säädetty ulosoton oikeusperiaatteista. Sen sijaan ulosottolaki meni suoraan asiaan eli ulosoton käytännön toteutuksiin. Tämä on ollut ulosottolaille oikeusvertailevasti tyyppistä. Sittenmin vuonna 2003 ulosottolain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa on korostettu ulosoton periaatteiden merkitystä ja annettu niille oikeusperiaatteen voimassa olon kannalta välttämätön institutionaalinen tuki.³⁷ Kokonaisuudistuksen lisäksi ulosoton periaatteellistumisen taustalla on vuoden 1995 perusoikeusuudistus, joka lisäsi perusoikeuksien arvoa lähes kaikilla oikeudenaloilla.³⁸ Perusoikeuksien ohella ulosotossa on merkitystä myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvatuilla ihmisoikeuksilla.³⁹

Ulosoton oikeusperiaatteet ohjaavat muiden alojen oikeusperiaatteiden tavoin lainsoveltajaa eli ensi kädessä ulosottomiestä tämän harkintavallan käyttämisessä. Ulosottomiehen tulee pyrkiä lopputulokseen, joka toteuttaa ulosoton periaatteita parhaalla mahdollisella tavalla. Ulosottokaaren soveltamiseen yksittäistapauksessa vaikuttaa yleensä useampia, ainakin osittain eri suuntiin vaikuttavia periaatteita, joita on punnittava toisiaan vasten.⁴⁰ Tästä esimerkkinä on ulosottoasian täytäntöönpanossa tehokkuusperiaatteen törmääminen sivullisen suojan periaatteeseen: täytäntöönpanoa saadaan jouduttaa vain sillä ehdolla, että sivullisella säilyy oikeudellinen ja tosiasiallinen mahdollisuus reagoida oikeuttaan vaarantavaan ulosmittaukseen.⁴¹ Ohjausvaikutuksen lisäksi ulosoton oikeusperiaatteet voivat toimia ulosottokaaren aukkotilanteessa yksittäisen tapauksen ratkaisuperusteina. Tosin nykyisen ulosottokaaren yksityiskohtaisuus ja kattavuus tekevät tällaisista tilanteista selvästi harvinaisempia, mitä ne olivat vuoden 1895 ulosottolain aikaan.⁴²

³⁶ Koulou 2004, s. 53

³⁷ Koulou & Lindfors 2009, s. 30 – 31

³⁸ Linna 2000, s. 690

³⁹ Koulou & Lindfors 2009, s. 44

⁴⁰ Linna & Leppänen 2003, s. 13

⁴¹ Koulou 2004, s. 55

⁴² Koulou & Lindfors 2009, s. 42

Ulosoton keskeiset periaatteet ovat pitkälti johdettavista ulosottokehyksen 1 luvun 19 §:stä, jonka mukaan ulosottomiehen on toimittava virkatehtävissään asianmukaisesti ja puolueettomasti ja täytäntöönpanotehtävät tulee suorittaa joutuisasti, tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti; vastaajalle tai sivulliselle ei saa kuitenkaan aiheuttaa suurempaa haittaa kuin täytäntöönpanon tarkoitus vaatii. Tämän lisäksi ulosottomiehen tulee edistää vastaajan oma-aloitteisuutta ja asianosaisten välistä sovinnollisuutta.⁴³ Seuraavana käsiteltäviä ulosoton oikeusperiaatteita ovat laillisuusperiaate, puolueettomuusperiaate, tehokkuusperiaate, asianmukaisuusperiaate, avoimuusperiaate ja suhteellisuusperiaate. Viimeisenä käsitellään ulosoton rehabilitaatiotavoitetta, joka myös käy ilmi ulosottokehyksen 1 luvun 19 §:stä.

2.1. Laillisuusperiaate

Ulosotto on julkisen vallan käyttöä, joten siinä tulee noudattaa tarkoin ulosottokehyksen ja muita lakeja. Ulosotossa on perimmäisenä kysymys oikeussuojan antamisesta hakijan tuomioistuimessa vahvistetulle vaateelle. Laillisuusperiaatteen noudattamisen varmistamiseksi Suomessa ulosottotehtävät on annettu ulosottoviranomaisille, jotka toimivat ulosottoasiassa asian vireille tulon jälkeen virallisperiaatteen mukaisesti.⁴⁴ Virallisperiaatteella tai virallistoimintoisuuden periaatteella tarkoitetaan, että aktiivisena osapuolena ulosottomenettelyssä on ulosottomies, eikä asianosaisilla ole yleensä ulosottomiestä sitovaa määräämisvaltaa ulosoton sisältöön tai ulosottomenettelyn kulkuun nähden. Näin ollen ulosottomenettelyn eteneminen ja tarvittavan selvityksen hankkiminen ovat pääsääntöisesti ulosottomiehen vastuulla.⁴⁵

⁴³ HE 216/2001 vp. Alun perin hallituksen esityksen mukaan ulosottomiehen tuli myös ottaa asianosaisten toivomukset huomioon mahdollisuuksien mukaan ja laissa säädetyissä rajoissa. Valiokunta katsoi kuitenkin mietinnössään, että asianosaisten toivomusten huomioiminen sisältyy jo yleiseen asianmukaisuuden vaatimukseen ja nimenomainen maininta siitä voisi aiheuttaa turhia ristiriitaisuuksia. LaVM 34/2002

⁴⁴ Linna 2008, s. 44

⁴⁵ Linna & Leppänen 2003, s. 33 - 34

Ulosottolainsäädännön määräykset ovat yleensä pakottavia ja ulosottomiehen on huomioitava ne viran puolesta.⁴⁶ Ulosottomies ottaa viran puolesta huomioon muun muassa tuomiossa asetetun veloitteen lakkaamisen ja ulosmittausta koskevat velallisen suojasäännökset.⁴⁷ Ulosottomenettelyssä on kuitenkin oma sijansa myös asianosaisten aktiivisuudella eli asianosaistoimintoisuudella, esimerkiksi hakija voi peruuttaa hakemuksensa ja ulosmittauksen helpotukset⁴⁸ edellyttävät käytännössä velallisen pyyntöä tai ainakin velallisen selvitystä maksukykynsä olennaisesta heikkenemisestä.⁴⁹

2.2. Puolueettomuusperiaate

Ulosottomiehen tulee pyrkiä käyttämään harkintavaltaansa laissa tarkoitetun tavoitteen toteuttamiseksi yhdenmukaisin kriteerein olennaisesti samanlaisissa tapauksissa.⁵⁰ Ulosottomiehen on oltava puolueeton ensinnäkin hakijan ja vastaajan välisessä suhteessa, sillä ulosottomies ei ole kummankaan osapuolen asiamies tai avustaja. Tämän lisäksi ulosottomiehen on oltava puolueeton velkojen, velallisten ja velallisten ja sivullisten keskinäisissä suhteissa. Toisin sanoen ulosottoasian osapuolet ovat ulosotossa yhdenvertaisia ja ulosottomiehen tulee kohdella heitä tasapuolisesti.⁵¹

Yhdenvertaisuus voidaan jakaa kohtelulliseen ja materiaaliseen yhdenvertaisuuteen. Kohtelullinen yhdenvertaisuus on ulosotossa vahva pääsääntö. Esimerkiksi ulosottomiehen tulee etsiä velallisen omaisuutta yhtä tehokkaasti riippumatta siitä, kuka on velkojana. Sitä vastoin materiaalinen yhdenvertaisuus ei ole yhtä vahvaa ulosotossa. Ulosottokaarella on materiaalisesta yhdenvertaisuudesta poikkeavia säännöksiä: Yhtäläisestä maksunsaantioikeudesta on poikkeuksia etuoikeuksien muodossa. Esimerkiksi lapsen elatusapu on selvä poikkeus velkojen yhdenvertaisuudesta.⁵²

⁴⁶ Ellilä 1970, s. 395

⁴⁷ Linna & Leppänen 2003, s. 33

⁴⁸ Paitsi automaattiset vapaakuukaudet tulorajaulosmittauksessa.

⁴⁹ Linna & Leppänen 2003, s. 33

⁵⁰ HE 216/2001 vp

⁵¹ Linna & Leppänen 2003, s. 28 - 29

⁵² Linna 2009, s. 18

2.3. Tehokkuusperiaate

Tehokkuusperiaate toteuttaa ensisijaisesti velkojan intressiä: parhaan mahdollisen perintätuloksen aikaan saamista mahdollisimman nopeasti ja pienin kustannuksin.⁵³ Perustuslain tasolla tehokas täytäntöönpano turvaa velkojan omaisuuden suoja⁵⁴. On kuitenkin huomattava, etteivät mitkä tahansa ulosoton tehokkuutta lisäävät keinot ja toimenpiteet ole sallittuja, koska velallisen ja sivullisen oikeusturva asettaa omat rajoituksensa täytäntöönpanolle. Tosin on velallisenkin etujen mukaista, ettei täytäntöönpanoa viivytetä turhaan viivästyskorkojen juostessa ja, että täytäntöönpanosta aiheutuvat kustannukset ovat mahdollisimman alhaiset.⁵⁵

Ulosoton tehokkuustavoitteen vuoksi ulosottomenettelyssä noudatetaan niin sanottua attraktioperiaatetta. Tämä tarkoittaa, että ulosottomiehen on lähtökohtaisesti ratkaistava itse ulosotossa esille nousevat täytäntöönpanolle tarpeelliset kysymykset. Tämä koskee sekä puhtaasti menettelyllisiä että aineellisoikeudellisia kysymyksiä.⁵⁶ Attraktiivinen riidanratkaisu asettaa ulosottomiehen ammattitaidolle korkeita vaatimuksia ja antaa ulosottomenettelylle oikeudenkäyntimäisiä piirteitä, kun asianosaisia kuullaan ja annetaan heille tilaisuus esittää ulosottoasiaan selvitystä.⁵⁷

Ulosottomenettely on oikeudenkäyntimäisistä piirteistä huolimatta niin sanottuun täystutkintaiseen siiviilioikeudenkäyntiin verrattuna luonteeltaan summaarista. Summaarisuus tarkoittaa, ettei ulosottomiehen ole perusteltua alkaa selvittämään vireille tullutta ulosottoasiaa perusteellisesti eli tutkia uudelleen täytäntöönpanoon tulleita vaateita vaan riittää, että ulosottomies toteaa laillisen ulosotoperusteen olemassaolon.⁵⁸ Ulosottomenettelyssä käytettävissä olevat todistuskeinot ovat rajoitetummat kuin oikeudenkäynnissä: selvitysaineisto on yleensä kirjallista, eikä varsinainen suullinen todistelu ole mahdollista⁵⁹. Tämän

⁵³ Lindfors 2008, s. 82

⁵⁴ PL 11.6.1999/731, PL 15 §

⁵⁵ Lindfors 2008, s. 82

⁵⁶ Linna & Leppänen 2003, s. 37

⁵⁷ Koulu & Lindfors 2009, s. 36

⁵⁸ Ellilä 1970, s. 420 - 421

⁵⁹ Kuitenkin asianosaisia voidaan kuulla vapaamuotoisesti esimerkiksi puhelimen välityksellä ja velallista myös ulosotto selvityksessä.

vuoksi ulosottomenettelyssä noudatettavasta attraktioperiaatteesta poiketen ulosottomiehen on osoitettava tietynlaiset näyttöepäselvyydet ratkaistavaksi tuomioistuimessa niin sanotussa ulosoton välioikeudenkäynnissä.⁶⁰

2.4. Asianmukaisuusperiaate

Asianmukaisuusperiaatteella tarkoitetaan, että ulosottomiehen on toimittava tavalla, joka edistää luottamusta ulosottotoimintaan kohtaan. Aiemmin puhuttiin asianmukaisuuden sijaan hyvästä ulosottotavasta.⁶¹ Ulosottokeuhon 1 luvun 21 §:n mukaan ulosottomies ei saa asemaansa tai siinä saatuja tietoja hyväksi käyttäen toimia omaksi tai toisen hyödyksi eikä muutoinkaan sopimattomasti tavalla, joka on vastoin asianosaisten etua tai joka on omiaan horjuttamaan luottamusta ulosottoimen asianmukaisuuteen tai puolueettomuuteen. Toisin sanoen ulosottolaitoksen toiminnan on paitsi oltava asianmukaista myös näytettävä siltä.⁶²

Asianmukaisuuteen kuuluvat keskeisesti menettelylliset oikeusturvan takeet: asianosaisten ja sivullisten kuuleminen, ulosottomiehen päätöksenteon laadukkuus ja ulosoton oikeussuojakeinojen mahdollisimman laaja käytettävyys.⁶³ Ulosotossa noudatettava virallistoimintaisuus vähentää kuulemisen tarvetta. Tästä huolimatta ulosottomiehen on tarvittaessa kuultava hakijaa, muuta velkojaa tai sellaista sivullista, jonka oikeuteen ulosottomenettely saattaa vaikuttaa.⁶⁴ Ulosottomenettelyn asianmukaisuuteen kuuluu, että ulosottomies perustelee päätöksensä. Kuitenkin useimmat ulosottoasiat ovat sillä tavoin rutiininomaisia, ettei niistä ole tarpeen tehdä perusteltua kirjallista päätöstä. Ulosottomenettelyssä on laaja muutoksenhakuoikeus: oikeus muutoksenhakuun on laajalla henkilöpiirillä ja muutoksenhaku on mahdollista useassa eri ulosottomenettelyn vaiheessa.⁶⁵

⁶⁰ Linna & Leppänen 2003, s. 38 - 39

⁶¹ Linna 2008, s. 45

⁶² HE 216/2001 vp

⁶³ Linna 2008, s. 45

⁶⁴ Linna & Leppänen 2003, s. 27

⁶⁵ Linna & Leppänen 2003, s. 30 - 31

2.5. Avoimuusperiaate

Ulosottokaaren avoimuuden vaatimuksella tarkoitetaan, että asianosaiselle annetaan riittävästi tietoja silloin, kun niiden antamiselle ei ole estettä. Ulosottokaaren 1 luvun 20 §:n mukaan ulosottomiehen tulee tiedustelun johdosta ja havaitessaan tilanteen niin vaativan omatoimisesti ilmoittaa velalliselle tämän oikeudesta pyytää ulosoton määrän rajoittamista sekä antaa asianosaisille tarvittaessa muuta ohjausta ulosottoasiassa, tietoja täytäntöönpanon vaiheesta ja muista asianosaisille merkityksellisistä seikoista.⁶⁶ Esimerkiksi sairas velallinen ei aina kykene omatoimisesti vaatimaan suurten lääkekulujensa huomioimista ulosmittauksessa.⁶⁷

Ulosottokaaren 1 luvun 34 §:ssä säädetään asianosaisten oikeudesta saada tietoja ulosoton tietojärjestelmästä.⁶⁸ Julkisuusperiaatteella on keskeinen asema kaikessa viranomaistoiminnassa.⁶⁹ Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan julkisuusperiaate koskee viranomaisen hallussa olevia asiakirjoja ja muita tallenteita sekä viranomaisella olevaa tietoa sen tallentamismuodosta riippumatta. Julkisuuslain⁷⁰ 9 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on lähtökohtaisesti oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta. Viranomaisen asiakirjat ja muut tallenteet ovatkin julkisia, jollei niiden julkisuutta ole erikseen välttämättömien syiden vuoksi lailla rajoitettu.⁷¹ Julkisuusperiaatteen vastakohta on salassapitoperiaate, jonka mukaan viranomaisen asiakirjat ja toiminta ovat lähtökohtaisesti salassa pidettäviä ja ovat julkisia vain erityisellä oikeudellisella perusteella.⁷²

Ulosotossa julkisuus on huomattavasti rajoitetumpaa kuin oikeudenkäynnissä: täytäntöönpanotoimitus ei ole julkinen, ellei nimenomaisesti toisin säädetä. Niillä, joiden oikeutta ulosottotoimitus saattaa koskea, on oikeus olla läsnä toimituksessa. Myös ulosottoviranomaisen asiakirjojen yleisöjulkisuutta on rajoitettu. Sen sijaan asiakirjojen asianosaisjulkisuus on ulosottomenettelyssä

⁶⁶ HE 216/2001 vp

⁶⁷ Linna 2008, s. 138

⁶⁸ Koulu & Lindfors 2009, s. 34

⁶⁹ Linna & Leppänen 2003, s. 29

⁷⁰ JulkisuusL 21.5.1999/621

⁷¹ Mäenpää 2008, s. 5

⁷² Mäenpää 2008, s. 1

laajaa.⁷³ Ulosottomiehen on omatoimisesti annettava tietyin määräajoin asianosaisille tietoja ulosoton tietojärjestelmästä, esimerkiksi ulosottoasiassa kertyneistä ja perimättä olevista rahamääristä, jollei tämä ole ilmeisen tarpeetonta.⁷⁴

Avoimuuden vaatimus on asiallisesti viranomaisen yleisen opastusvelvoitteen ja neuvontavelvoitteen ulosotto-oikeudellinen sovellutus. Avoimuuden vaatimus asettaa ulosottomiehelle samanlaisen velvollisuuden aktiiviseen prosessinjohtoon kuin oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 23 § tuomareille, kun avoimuuden vaatimusta tulkitaan oikeussuojamyönteisesti. Ulosottomies ei täytä aktiivista ulosotonjohtovelvollisuuttaan pelkästään antamalla asianosaiselle virallisen muutoksenhakuosoituksen tai yleistä asiakirjamateriaalia.⁷⁵

Ulosottomiehen ohjauksen on oltava tapauskohtaisempaa eli sen tulee liittyä käsiteltävänä olevaan ulosottoasiaan.⁷⁶ Ulosottomies on tarvittaessa velvollinen tekemään asianosaisille selkoa ulosottolainsäädännön sisällöstä. On ehdottoman tärkeää, ettei asianosainen joudu tilanteeseen, jossa hän on ulosottoasiassa etujaan valvoakseen tosiasiallisesti pakotettu palkkaamaan asiantuntija-apua.⁷⁷ Avoimuuden vaatimuksen noudattaminen ei saa kuitenkaan vaarantaa ulosottomiehen puolueettomuutta, vaan ohjausta ja tietoa tulee jakaa ulosottoasian osapuolille tasapuolisesti.⁷⁸

2.6. Suhteellisuusperiaate

Menettelyllisen puolen lisäksi ulosotossa on kunnioitettava velallisen ja sivullisen oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen⁷⁹ sekä yksityiselämän suojaa⁸⁰. Ulosoton tehokkuus sekä velallisen, sivullisen ja velkojan oikeusturva on asetettava ulosottolainsäädännössä ja – käytännössä

⁷³ Linna & Leppänen 2003, s. 30

⁷⁴ UK 1:34.2

⁷⁵ Koulou & Lindfors 2009, s. 33 - 34

⁷⁶ Koulou & Lindfors 2009, s. 33 - 34

⁷⁷ HE 216/2001 vp

⁷⁸ Linna & Leppänen 2003, s. 36

⁷⁹ PL 7 §

⁸⁰ PL 10 §

oikeaan suhteeseen toisiinsa nähden. Tätä ilmentää jo pitkään noudatettu suhteellisuusperiaate. Täytäntöönpanosta ei saa aiheutua vastaajalle tai sivulliselle suurempaa haittaa kuin täytäntöönpanon tarkoitus vaatii. Ulosottomiehen tulee valita useasta käytettävissä olevasta keinosta se, joka aiheuttaa vähiten haittaa eli ulosottomiehen on noudatettava niin sanottua vähimmän haitan periaatetta.⁸¹

2.7. Rehabilitaatiotehtävä

Ulosoton rehabilitaatiotavoite näkyy ulosottokearen 1 luvun 19 §:ssä, jonka mukaan ulosottomiehen tulee edistää vastaajan omatoimisuutta ja asianosaisten välistä sovinnollisuutta ulosottoasiassa sopivalla tavalla.⁸² Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että asianosaiset voivat halutessaan sopia velvoitteesta uudelleen tuomion jälkeenkin.⁸³ Sovinnollisuuteen pyrkiminen merkitsee tiukan virallisperiaatteen lieventymistä. Sovinnollisuuden ja omatoimisuuden edistämisessä tulee kuitenkin muistaa ulosottoasian luonne eli, että kyseessä on jo ulosottooperusteessa vahvistetun velvoitteen täytäntöönpano julkista valtaa käyttäen. Ulosottomiehen tulee myös katsoa, ettei velallisen vähimmäissuojaa koskevia säännöksiä syrjäytetä.⁸⁴

Rehabilitaatio tarkoittaa velallisen taloudellisen toimintakyvyn palauttamista. Tavoitteena on, että velallisen elämänhallinta palautuu ja velallinen palaa yhteiskunnan aktiiviseksi toimijaksi. Tämä vähentää sekä yksilön kärsimyksiä, että yhteiskunnan kustannuksia. Toisin sanoen rehabilitaatiolla tarkoitetaan täytäntöönpanotapaa: ulosotto toteutetaan tavalla, joka mahdollistaa velallisen taloudellisen toimintakyvyn palautumisen. Ulosottolainsäädännössä rehabilitaation pyritään kahdella tavalla, sekä passiivisesti että aktiivisesti. Passiivisella rehabilitaatiolla tarkoitetaan velallisen suojaamista rajoittamalla perintää määrällisesti ja ajallisesti. Määrällistä rajoittamista toteutetaan muun muassa ulosmittauskielloilla, erottamisedulla ja rajoituksilla toistuvaistulon ulosmittauksessa. Ajallinen rajoittaminen on toteutettu ulosottooperusteiden

⁸¹ Linna & Leppänen 2003, s. 22 - 23

⁸² Linna 2009, s. 21

⁸³ Linna & Leppänen 2003, s. 17

⁸⁴ HE 216/2001 vp

määräaikaisuudella. Aktiivisella rehabilitaatiolla tarkoitetaan velallisen omaehtoista toimintaa, kuten maksusopimuksen mukaisia maksusuorituksia.⁸⁵

⁸⁵ Linna 2009, s. 21

3. Palkan ulosmittaus

Ulosottomies ulosmittaa velallisen omaisuutta ainoastaan sen verran kuin tarvitaan velkojen ja täytäntöönpanokulujen maksamiseen. Tämä johtuu niin sanotusta liiallisen ulosmittauksen kiellosta. Ulosottokaarella säädetään järjestyksestä, jonka mukaan erilajista omaisuutta ulosmitataan. Velallisen palkka on ensimmäisellä sijalla ulosmittausjärjestyksessä.⁸⁶ Vuonna 2010 ulosottomiehet suorittivat yhteensä 541 405 ulosmittausta, joista jopa 239 451 kohdistui velallisen palkkaan ja 53 628 kohdistui velallisen eläkkeeseen.⁸⁷ Näin ollen 54 prosenttia vuonna 2010 suoritetuista ulosmittauksista kohdistui velallisen palkkaan tai eläkkeeseen.

3.1. Palkan käsite

On tärkeää tietää, millaista velallisen tuloa on pidettävä ulosottokaarella tarkoitettuna palkkana tai muuna siihen rinnastettavana tulona. Tämä ratkaisee sen, sovelletaanko velallisen tulon ulosmittaukseen ulosottokaaren 4 luvun palkkaa koskevia säännöksiä ja erityisesti palkan ulosmittauksen määrällisiä rajoituksia. Jollei velallisen tuloa pidetä palkkana, se saadaan pääsääntöisesti ulosmitata kokonaan. Ulosotossa on laaja palkan käsite. Näin ollen velalliselle maksettavien ansiotulojen nimikkeellä ei ole väliä tulojen ulosmitattavuuden kannalta. Ulosottokaaren 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan palkalla tarkoitetaan kaikenlaista palkkaa, palkkiota, luontoisetua ja muuta etuutta, joka saadaan työ – tai virkasuhteessa.⁸⁸

Ulosottokäytännön helpottamiseksi ja tulkinnanvaraisuuksien vähentämiseksi on katsottu, että palkan käsitteen ulosotossa tulee vastata pitkälti palkan käsitettä veron ennakoperinnässä.⁸⁹ Näin ollen myös kokouspalkkiota, henkilökohtaista luento- ja esitelmäpalkkiota, hallintoelimen jäsenyydestä saatua palkkiota, toimitusjohtajan palkkiota, avoimen yhtiön ja kommandiittiyhtiön yhtiömiehen nostamaa palkkaa sekä luottamustoimesta

⁸⁶ Koulu & Lindfors 2010, s. 180

⁸⁷ Valtakunnanvoudinvirasto, verkko-osoitteessa <http://www.oikeus.fi/vvv/51585.htm>.

⁸⁸ Linna & Leppänen 2007, s. 232

⁸⁹ HE 13/2005 vp

saatua korvausta pidetään palkkana.⁹⁰ Sen sijaan palkaksi ei katsota velalliselle maksettuja kohtuullisen suuruisia korvauksia työn suorittamisesta aiheutuneista kustannuksista, kuten korvauksia työmatkakustannuksista. Kuitenkin kohtuullisen määrän ylittävä korvaus ulosmitataan palkkana. Korvausten kohtuullisuutta arvioitaessa lähtökohtana on hyvä pitää verotuksessa hyväksytyjä työn suorittamisesta aiheutuneiden kustannusten määriä.⁹¹

Korkein oikeus on ottanut kantaa ulosottokaaren mukaiseen palkan käsitteeseen seuraavissa ratkaisuisaan:

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO:2001:71, että luontaisedut rinnastetaan palkkaan suojaosuutta määritettäessä. Velallisen palkkaan luetaan ulosottolain 4 luvun 6b §:n 1 momentin mukaan myös siihen kuuluvien luontoisetujen arvo. Tämä on perusteltua, koska luontoisedut tyydyttävät yleensä samoja tarpeita, joita pyritään kattamaan suojaosuudella.⁹²

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 1994:76, että myös työsuhteen laittomasta purkamisesta työntekijälle tuomittua vahingonkorvausta pidettiin palkkasaamisena, jota työnantaja ei saanut kuitata vastasaamisellaan siltä osin kuin palkka on lain mukaan jätettävä ulosmittaamatta.⁹³

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 1989:143, että lomapalkka ja lomakorvaus, jotka työnantaja oli rakennusalan työntekijäin vuosilomia koskevan työehtosopimuksen mukaisesti suorittanut Postipankkiin työnantajajärjestön tilille, oli ulosmitattava ulosottolain 4 luvun 18e §:n 1 momentin mukaan palkan ulosmittauksesta säädettyssä järjestyksessä ennen niiden maksamista työntekijälle.

⁹⁰ EPL 20.12.1996/1118

⁹¹ Koulu & Lindfors 2010, s. 256

⁹² KKO:2001:71

⁹³ KKO:1994:76

3.1.1. Muut velalliselle maksettavat toistuvaistulot

Varsinaisen palkan lisäksi ulosottokaaren palkan ulosmittausta koskevia säännöksiä sovelletaan muihinkin velalliselle maksettaviin toistuvaistuloihin. Tällaisia toistuvaistuloja ovat muun muassa työeläke, sairauspäiväraha ja muut palkan sijasta maksettavat toimeentuloetuudet sekä korvaukset, joiden ulosmittausta ei ole kielletty erikseen ulosottokaareissa tai muussa lainsäädännössä. Näitä ovat esimerkiksi ansiosidonnaiset työttömyyspäivärahat sekä äitiys- isyys- ja vanhempainraha. Myös luonnolliselle henkilölle immateriaalioikeuden käytöstä tai luovutuksesta maksettavat korvaukset ja elinkustannusten kattamiseen myönnettyt apurahat ulosmitataan noudattaen säännöksiä palkan ulosmittauksesta.⁹⁴ Sen sijaan luonnolliselle henkilölle määrätarkoitukseen, kuten opiskelun tai tutkimuksen aiheuttamiin kustannuksiin, myönnettyjä apurahoja ei saa ulosmitata.⁹⁵

3.2. Aiempi oikeustila palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa

Lainsäätäjä on aikoinaan suhtautunut torjuvasti palkan ulosmittaukseen. On katsottu, ettei vastaisuudessa ansaittavaa palkkaa saa ulosmitata etukäteen antamalla palkanmaksajalle pysyväismääräystä ulosmittausvelallisen palkasta tietyn osuuden pidättämiseen velkojan saamisen maksuun käytettäväksi. Tällöin kysymys olisi sellaisten varojen ulosmittauksesta, joita velallinen ei ole vielä ansainnut. Järjestelyn arveltiin myös suuresti heikentävän velallisen halukkuutta työntekoon, koska se merkitsisi osittaista velkaorjuutta.⁹⁶

Palkanpidätys oli tullut käytäntöön vuoden 1734 ulosottolain voimassa ollessa, mutta se voitiin kohdistaa ainoastaan virkamiesten palkkaan. Ulosottolain säätämisen yhteydessä nimenomaisesti kiellettiin velkavankeus, joten katsottiin, että myös ennalta määrätty palkanpidätys olisi kiellettävä. Näin ollen myös virkamiesten palkkaan kohdistuva etukäteinen palkanpidätys kiellettiin.⁹⁷

⁹⁴ Koulu & Lindfors 2009, s. 256 - 257

⁹⁵ Koulu & Lindfors 2009, s. 213

⁹⁶ Halila 1979, s. 52

⁹⁷ Halila 1979, s. 52 - 53

Mielipiteet palkanpidätyksestä alkoivat kuitenkin vähitellen muuttua ja jo 1920-luvulla palkanpidätys otettiin uudelleen käyttöön eräiden perheoikeudellisten elatusapujen pakkoperinnässä. Tässä ei kuitenkaan ollut kysymys varsinaisesta ulosmittauksesta ja tätä perintämahdollisuutta käytettiin hyväksi vain harvoin. 1940-luvulla ryhdyttiin perimään palkkatulosta maksettavaa veroa ennakolta ja oltiin täten myös valmiita siirtymään palkanpidätykseen.⁹⁸ Vuonna 1972 eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen palkkaan kohdistuvaa täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi⁹⁹ ja vuonna 1973 toteutetusta uudistuksesta lähtien palkan ulosmittaus on toteutettu palkanpidätyksenä.¹⁰⁰

Palkanpidätyksen tavoin tapahtuva palkan ulosmittaus on käytännössä osoittautunut nopeaksi ja joustavaksi perintämuodoksi. Palkan ulosmittaus vähentää myös ulosottomiesten työtä, koska siinä ei tarvita realisointitoimia. Myös velallisen näkökulmasta palkanpidätysmenettely on suhteellisen tarkoituksenmukainen menettely.¹⁰¹ Palkkaan kohdistuva ulosmittauksessa kiinnitettiin erityistä huomiota velallisen ja velallisen perheen toimeentulon turvaamiseen. Tämä toteutettiin sallimalla ulosmitata velallisen kustakin palkkaerästä vain tietty osuus lopun palkan jäädessä velalliselle niin sanottuna vapaaosana. Yleensä velallisen palkan nettomäärästä oli mahdollista ulosmitata yksi kolmasosa.¹⁰²

Palkan ulosmittauksen kehityksestä huolimatta eläkkeitä ja eräitä muita suorituksia koskivat vielä pitkään ulosmittauskiellot. Ulosottolaissa säädettiin, ettei työ – ja virkasuhteen tai julkisen palvelussuhteen perusteella suoritettavaa eläkettä, perhe-eläkettä tai elinkorkoa saa ulosmitata lainkaan. Ulosmittaamatta oli jätettävä myös muu sellainen eläke, korvaus tai avustus, josta on erikseen säädetty ja avustuskassan tai työttömyyskassan antama avustus, jos kassalla oli oikeus apurahaan valtiolta. Lisäksi valtioneuvostolla oli oikeus päättää ulosmittauskielloista suhteessa eläkkeisiin, elinkorkoihin ja

⁹⁸ Halila & Havansi 1986, s. 140

⁹⁹ HE 46/1972 vp

¹⁰⁰ Halila & Havansi 1986, s. 140. Ruotsissa palkan pidätyksenä tapahtuvaa palkan ulosmittausta alettiin soveltaa vuonna 1969. Gregow 1996, s. 322

¹⁰¹ Halila 1979, s. 61

¹⁰² Halila & Havansi 1986, s. 120

henkivakuutussummiin, joita eläke-, elinkorko- henkivakuutuslaitos maksoi velalliselle.¹⁰³

Kuitenkin, jos ulosmittaus toimitettiin velallisen puolisolle, velallisen lapselle, velallisen avioliiton ulkopuolella syntyneelle lapselle tai vahingonkorvauksena lapselle maksettavan elatusavun perimiseksi, eivät edellä mainitut ulosottolain ulosmittauskiellot olleet voimassa. Tällaisessa tapauksessa ulosottomiehen oli noudatettava palkan ulosmittauksesta voimassaolevia säännöksiä. Toisin sanoen tiettyjen elatusapujen perimiseksi oli luvallista ulosmitata velallisen nettoeläkkeestä yksi kolmasosa.¹⁰⁴

Ratkaisevaa ajatellen eläkkeiden ulosmittauksen sallimista oli korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1981:II-36, jossa korkein oikeus katsoi veronpalautussaatavan kokonaisuudessaan ulosmittauskelpoiseksi, vaikka se koostui yksinomaan eläketuloista toimitetuista ennakkopidätyksistä.¹⁰⁵ Katsottiin, että eläke tulisi rinnastaa ulosmittauksessa palkkaan, mutta eläkkeitä koskevan ulosmittauskiellon kumoaminen edellyttäisi tutkimusta siitä, mitkä eläkkeet ovat kansaneläkkeiden tapaisia sosiaaliluontoisia eläkkeitä, joita koskeva ulosmittauskielto tulisi säilyttää. Tämän lisäksi eläkkeiden ulosmittauskiellon kumoaminen olisi työlästä, koska se aiheuttaisi muutoksia ulosottolain lisäksi muuhun lainsäädäntöön.¹⁰⁶

Vuonna 1988 eduskunta lopulta hyväksyi hallituksen esityksen eläkkeiden ja eräiden muiden etuuksien ulosmittausta koskevan lainsäädännön muuttamisesta. Ulosottolain palkkaa koskevia säännöksiä alettiin soveltaa 1.1.1990 alkaen myös eläkkeeseen, elinkorkoon, sairauspäivärahaan, äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaan, tulojen tai elatuksen vähentymisestä maksettavaan korvaukseen sekä muihin toimeentuloetuuksiin, jollei niitä ole laissa kielletty ulosmittaamasta.¹⁰⁷

¹⁰³ Halila & Havansi 1986, s. 120 - 121

¹⁰⁴ Halila & Havansi 1986, s. 121

¹⁰⁵ KKO 1981:II-36

¹⁰⁶ Rautkallio 1974, s. 59

¹⁰⁷ HE 4/1988 vp

3.3. Nykyinen oikeustila palkan ja eläkkeen ulosmittauksessa

Saatavan tullessa ulosottoon perittäväksi ulosottomies lähettää velalliselle tavallisesti vireilletuloilmoituksen, jossa on saatavaa koskevien tietojen lisäksi asiaa hoitavan kihlakunnanulosottomiehen yhteystiedot. Vireilletuloilmoitus sisältää yhteydenottokehotuksen ja ennakoilmoituksen tulevasta ulosmittauksesta. Tämän lisäksi velalliselle lähetetään yleensä maksukehoitus, koska tavoitteena on, että velallinen maksaisi saatavan vapaaehtoisesti.¹⁰⁸

3.3.1. Ulosmittauskiellot

Ulosottokaaren 4 luvun 19 §:ssä on kielletty tiettyjen varallisuuserien ulosmittaaminen. Kyseessä on pääasiassa velalliselle määrätarkoitukseen myönnettyjä sosiaaliavustuksia tai kustannusten korvauksia. Määrätarkoitukseen myönnettyjä sosiaaliavustuksia ovat muun muassa toimeentulotuki, elatustuki, lapsilisä, äitiysavustus, vammaistuki, työttömän peruspäiväraha, työmarkkinatuki ja asumistuki. Ulosmittauskiellon piiriin kuuluvat korvaukset kivusta, särystä, kärsimyksestä ja tilapäisestä sekä pysyvästä haitasta ja sairaanhoitokustannuksista, hautajaiskustannuksista tai muista henkilövahingosta aiheutuneita kustannuksista sekä valtion syyttömälle vapaudenmenetyksestä maksamat korvaukset.¹⁰⁹

Myöskään lapselle maksettavaa elatusapua tai elatusvelvollisen kuoleman johdosta maksettavaa korvausta ei saa ulosmitata. Ulosmittauskielto koskee lisäksi opiskeluun ja tutkimukseen myönnettyjä tai yhteisöltä tällaiseen tarkoitukseen kerättyjä apurahoja.¹¹⁰ Ulosottokaaren ulosmittauskieltojen lisäksi ulosmittauskieltoja sisältyy myös sosiaalilainsäädäntöön. Esimerkiksi kansaneläkelain perusteella maksettava kansaneläke on ulosmittauskelvoton.¹¹¹

¹⁰⁸ Oikeusministeriö verkko-osoitteessa <http://www.oikeus.fi/4348.htm>.

¹⁰⁹ Linna 2008, s. 116

¹¹⁰ Sen sijaan apurahansaajan yleisiin elinkustannuksiin myönnetyt varat voidaan ulosmitata palkan tavoin.

¹¹¹ Koulou & Lindfors 2009, s. 213

Edellä mainitut ulosmittauskiellot ovat pääsääntöisesti voimassa kaksi vuotta varojen haltuun saamisesta. Tämä kuitenkin edellyttää, että velallinen on pitänyt varat erillään tai voi esittää varoja koskevan selvityksen. Varat eivät saa olla sekoittuneet velallisen muihin varoihin vaan niiden on oltava yksilöitävissä. Toistuvaissuorituksissa ulosmittauskielto koskee ainoastaan jäljellä olevaa maksukautta eli kuukausittain maksetut sosiaalietuudet ovat ulosmittauskiellon piirissä maksukauden loppuun. Paitsi lapselle maksettavan elatusavun ja korvauksen ulosmittauskielto on voimassa niin kauan kuin elatustarve on olemassa ja pysyvän haitan vuoksi maksettava korvaus on voimassa pysyvästi.¹¹²

3.3.2. Tulopohja palkan ulosmittauksessa

Tulopohjalla tarkoitetaan velallisen tulojen laskennallista yhteismäärää, josta ulosmitattava määrä lasketaan. Ulosottokaaren 4 luvun 45 – 47 §:ssä on säännökset tulopohjan laskemisesta.¹¹³ Laskettaessa tulopohjaa huomioidaan myös ne velalliselle palkan sijasta maksettavat toimeentuloetudet, joiden ulosmittaus on kielletty erityislainsäädännössä. Tällainen toimeentuloetus vaikuttaa ulosmitattavaan määrään ainoastaan laskennallisesti. Sen sijaan tulopohjaan ei lasketa ulosottokaaren 4 luvun 19 §:n ulosmittauskiellon piiriin kuuluvia korvauksia ja etuuksia.¹¹⁴

Velallisen tulopohjasta vähennetään velallisen palkasta suoritettava ennakkopidätys ja velallisen maksamat muut verot sekä velallisen työeläke – ja työttömyysvakuutusmaksu. Tällä tavoin saadaan nettosumma, jonka mukaisesti velalliselta ulosmitattava määrä lasketaan. Velalliselta on mahdollista ulosmitata yksittäisestä ulosmittauskelpoisesta tulosta tai etuudesta säännönmukaista suurempi määrä.¹¹⁵ Ulosmittauskelvottomien etuuksien huomioiminen velallisen tulopohjassa voi aiheuttaa sen, ettei velallisen tulopohjan mukaan määräytyvää

¹¹² Koulu & Lindfors 2009, s. 213 - 214

¹¹³ Junkkari 2011, s. 8, KEL 11.5.2007/568

¹¹⁴ Koulu & Lindfors 2009, s. 257

¹¹⁵ HE 13/2005 vp

summaa voida kokonaan ulosmitata, koska velallisella ole tarpeeksi ulosmittauskelpoista tuloa.¹¹⁶

Myös velallisen ulkomailta saama tulo huomioidaan tulopohjassa.¹¹⁷ Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 2004:97, että Espanjassa vakituisesti asuvalta suomen kansalaiselta Suomessa maksettavaa eläkettä ulosmitattaessa oli ulosmitattava osa määritelty ottamatta huomioon velallisen eläkkeestä Espanjaan maksamaa tuloveroa. Saatuaan Euroopan yhteisöjen tuomioistuimelta pyytämänsä ennakkoratkaisun korkein oikeus totesi yhteisön oikeuden edellyttävän, että vero, jonka maksuvelvollisuuden velallinen osoitti syntyneen, huomioidaan ulosmitattavaa osaa määriteltäessä.¹¹⁸ Ulosottomies ei kuitenkaan voi huomioida velallisen ulkomaille maksamaa veroa kaavamaisesti eikä viran puolesta, koska veroa ei peritä Suomessa ennakkopidätyksellä vaan velallinen suorittaa veron itse jälkikäteisesti ulkomaan veroviranomaisille.¹¹⁹

3.3.3. Palkasta ulosmitattava määrä

Velallisen koko tulopohjaa ei voida käyttää velkojen suorittamiseen. Velallisen palkasta ja siihen rinnastettavasta tulosta on jätettävä aina tietty osuus ulosmittaamatta velallisen ja hänen perheensä toimeentulon turvaamiseksi.¹²⁰ Ulosottokaaren 4 luvun 48 §:ssä säädetään suojaosuudesta, jolla tarkoitetaan vähimmäissummaa, joka on velalliselle jätettävä ulosmitattaessa määrääjain maksettavaa toistuvaistuloa. Ulosottokaaren 4 luvun 49 §:n mukaan suojaosuuden lisäksi velallisen palkasta jätetään ulosmittaamatta tietty velallisen tulopohjan suuruuden mukaan määräytyvä murto-osuus.¹²¹

Palkat on jaettu ulosottokaaren 4 luvun 49 §:ssä kolmeen tuloluokkaan siten, että ulosmittauksen säännönmukainen määrä lasketaan kolmiportaisesti niin,

¹¹⁶ Koulou & Lindfors 2009, s. 257

¹¹⁷ HE 13/2005 vp

¹¹⁸ KKO:2004:97

¹¹⁹ HE 13/2005 vp

¹²⁰ Koulou & Lindfors 2010, s. 260

¹²¹ Koulou & Lindfors 2010, s. 260 - 261

että pienistä tuloista ulosmitataan suhteessa vähemmän kuin suurista tuloista.¹²²

Ensimmäisessä tuloluokassa velallisen nettopalkka on enintään kaksi kertaa suojaosuuden suuruinen. Tällöin velalliselta jätetään suojaosuuden lisäksi ulosmittaamatta suojaosuuden ylittävästä tulosta kolmasosa eli suojaosuuden ylittävästä nettopalkasta ulosmitataan kaksi kolmasosaa. Tätä kutsutaan tulorajaulosmittaukseksi.¹²³ Velallisen palkasta ei voida suorittaa lainkaan ulosmittausta, jos palkka on pienempi kuin velallisen suojaosuus ja mahdollinen perhehuojennus.¹²⁴

Toisessa tuloluokassa velallisen nettopalkka on suurempi kuin kaksi kertaa suojaosuuden määrä, mutta pienempi kuin neljä kertaa suojaosuuden määrä. Tällöin velallisen tuloista jätetään ulosmittaamatta kaksi kolmasosaa eli nettopalkasta ulosmitataan yksi kolmasosa.¹²⁵

Kolmannessa tuloluokassa velallisen tulot on suuremmat kuin neljä kertaa suojaosuuden määrä. Tällöin velallisen nettopalkasta ulosmitataan 1.1.2012 alkaen yksi kolmasosa neljä kertaa velallisen suojaosuuden määrää vastaavasta palkanosasta ja neljä viidesosaa sen ylittävästä palkanosasta. Velallisen nettopalkasta ulosmitataan kuitenkin enintään puolet.¹²⁶

3.3.4. Maksukielto palkan ulosmittauksessa

Palkan ulosmittaus toimitetaan antamalla velallisen työnantajalle tai muun etuuden maksajalle määräys, jota nimitetään maksukielloksi. Maksukiellossa työnantaja veloitetaan pidättämään ja tilittämään ulosottoon velallisen palkasta

¹²² Linna 2008, s. 134

¹²³ Junkkari 2011, s. 15

¹²⁴ Linna 2008, s. 135

¹²⁵ Junkkari 2011, s. 15

¹²⁶ Junkkari 2011, s. 15. Aiemmin ulosmittaus toimitettiin kolmannessa tuloluokassa ulosottomenettelyasetuksessa säädetyn progressiivisen asteikon mukaan. Progressiivisen asteikon soveltaminen johti tilanteisiin, joissa ulosmittattavan tulon määrä kasvoi velallisen saamaa tulonlisäystä suuremmaksi. Tämä ei luonnollisestikaan kannustanut velallista lisätulojen hankintaan. Oikeusministeriö 88/2010, s. 12

tietty summa.¹²⁷ Maksukiellossa annetaan tulonmaksajalle tiedot, joiden perusteella ulosottomiehelle tilitettävä määrä eli ulosottopidätys lasketaan. Tulonmaksajalle annettavia tietoja ovat muun muassa velallisen muut tulopohjaan laskettavat tulot ja velallisen suojaosuus. Ulosoton internet-sivuilla on ulosottopidätyksen määrän laskemiseksi tarkoitettu maksukieltolaskuri¹²⁸. Lisäksi ulosottomiehellä on maksukiellon noudattamista koskeva neuvontavelvollisuus.¹²⁹

Tulonmaksajaan nähden on aina voimassa ainoastaan yksi maksukiello, vaikka toistuvaistulo olisi ulosmitattu usean velkojan saatavasta. Maksukiello annetaan joko toistaiseksi voimassaolevana tai määräaikaisena. Toistaiseksi voimassa olevaa maksukielloa tulee noudattaa niin kauan, kun ulosottomies antaa kirjallisen ilmoituksen maksukiellon päättymisestä.¹³⁰ Maksukiellon saaja on velvollinen noudattamaan maksukielloa heti.¹³¹ Ulosottopidätyksen toimittaminen on työnantajan lakisääteinen velvollisuus, jonka työnantaja on velvollinen toimittamaan ilman erillistä korvausta.¹³² Työnantaja saa kuitenkin vähentää ulosottomiehelle maksettavasta määrästä tilillepanomaksun.¹³³

Olosuhteiden muuttuessa maksukielloa on mahdollista muuttaa antamalla uusi maksukiello. Tulon lisäulosmittaus ei aiheuta muutoksia maksukielloon, vaan ulosottomies huomioi uuden ulosmittauksen jakaessaan velkojille kertymää. Ulosottomies ilmoittaa tulon maksajalle velalliselle mahdollisesti myönnettävistä vapaakuukausista¹³⁴. Tällöin työnantaja ei toimita ulosottopidätystä.¹³⁵

Ulosottomies saa ulosmitata ulosottopidätyksestä puuttuvan määrän suoraan tulon maksajalta, jos tulon maksaja jättää noudattamatta maksukielloa ja maksaa tulon velalliselle. Tämä edellyttää, että tulon maksaja on varmuudella saanut maksukiellon tiedoksi ja, ettei ole epäselvyyttä esimerkiksi siitä, onko velallinen ollut tulon maksajalla töissä kyseisenä aikana. Lisäksi tulon maksaja,

¹²⁷ Koulu & Lindfors 2009, s. 255

¹²⁸ <http://www.ulosotto.oikeus.fi/maksukieltolaskuri>.

¹²⁹ Linna 2008, s. 128

¹³⁰ Linna 2008, s. 129

¹³¹ UK 4:27.2

¹³² Linna 2008, s. 129

¹³³ Junkkari 2011, s. 26

¹³⁴ Ulosottomies ilmoittaa tulon maksajalle myös muista velalliselle mahdollisesti myönnettävistä helpotuksista eli ulosmittauksen lykkäämisestä ja ulosmittauksen määrän rajoittamisesta.

¹³⁵ Linna 2008, s. 129

joka maksaa velalliselle palkan noudattamatta maksukieltoa, saattaa syyllistyä rikolliseen tekoon. Kysymyksessä on rikoslain 16 luvun 10 §:n 1 momentissa kriminalisoitu omaisuutta koskevan viranomaiskiellon rikkominen.¹³⁶

Ulosottomies voi lähettää maksukieltoa vastaavan pyynnön myös ulkomailla olevalle tulon maksajalle. Suomalaisella ulosottomiehellä ei ole pääsääntöisesti toimivaltaa suorittaa täytäntöönpanotoimia Suomen ulkopuolella, joten maksukieltoa vastaavan pyynnön vaikutukset riippuvat kyseisen valtion lainsäädännöstä. Maksukiellon voi toimittaa työnantajan Suomen toimipaikkaan, jos työnantajalla on toimipaikka Suomessa. Ulosmittaus voidaan kohdistaa ulkomaalaisen maksukiellon saajan Suomessa olevaan omaisuuteen, jolle tämä noudata maksukieltoa.¹³⁷

¹³⁶ Linna 2008, s. 129, RL 19.12.1889/39

¹³⁷ Junkkari 2011, s. 26

4. Suojaosuus palkan ulosmittauksessa

Suojaosuudesta säädetään ulosottokaaren 4 luvun 48 §:ssä seuraavasti:

Määräajoin maksettavan palkan ulosmittauksessa velallisen suojaosuus on velallisen itsensä osalta 21, 69 euroa ja hänen elatuksensa varassa olevan puolison, oman lapsen ja puolison lapsen osalta 7,79 euroa päivässä seuraavaan palkan maksupäivään asti. Suojaosuus lasketaan kuukaudessa 30 päivältä.

Puolisolla tarkoitetaan 1 momentissa aviopuolisoa ja avoliitonomaisissa olosuhteissa elävää. Velallisen elatuksen varassa olevana pidetään henkilöä, jonka saama tulo ei ylitä velallisen itsensä osalta laskettavaa suojaosuutta, ja tällaista lasta siitä riippumatta, osallistuuko myös toinen puoliso hänen elatukseensa. Velallisen maksama elatusapu voidaan ottaa huomioon siten kuin 51 - 53 §:ssä säädetään.

Suojaosuuden määrä tarkistetaan oikeusministeriön asetuksella vuosittain siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa (456/2001) säädetään.

Suojaosuuden määrästä säädettiin aiemmin erillisessä asetuksessa, mutta vuoden 2006 uudistuksessa suojaosuuden euromäärän sääntely nostettiin erillisestä asetuksesta lakiin.¹³⁸ Suojaosuudella tarkoitetaan sitä vähintä rahamäärää, joka palkan ulosmittauksessa on jätettävä aina velalliselle.¹³⁹ Suojaosuudesta ei voida tinkiä edes asianosaisten välisin maksusopimuksin, vaikka maksusopimuksessa asianosaiset voivat muutoin sopia ulosmittauksen määrästä, rajoittaa hakijan saatavan määrää tai ulosmittauksen kestoja taikka sopia siitä, miten varat kohdennetaan hakijan saataville tai saatavan osille.¹⁴⁰

¹³⁸ Linna & Leppänen 2007, s. 246

¹³⁹ HE 13/2005 vp

¹⁴⁰ UK 4:60.2

Suojaosuus lasketaan päivää kohti ja se koskee vain säännöllisesti eli tietyin ennalta määrätyin aikaväleihin maksettavaa palkkaa.¹⁴¹ Säännöllisesti maksettavassa palkassa työnantaja maksaa tehdyn työn lisäksi palkkaa ajalta, jolloin työntekijä on hänen käytettävissään. Säännöllisesti maksettavaa palkkaa ovat esimerkiksi kuukausipalkka ja viikkopalkka. Sen sijaan yksittäiset toimeksiannot, kuten satamatyö tai vuokratyö, joissa palkka maksetaan vain työssäolopäiviltä, ei ole säännöllisesti maksettavaa palkkaa. Tällaiselle tuloille ei voida laskea suojaosuutta.¹⁴²

Suojaosuus lasketaan velallisen ja velallisen elatuksen varassa olevien henkilöiden suojaosuuksien yhteismääränä. Ulosottomies laskee suojaosuuden tarkkana euromääränä ja ilmoittaa sen tulon maksajalle maksukiellossa.¹⁴³

4.1. Suojaosuuden määrä

Velallisen suojaosuus on 1.1.2012 alkaen 21,69 euroa päivässä. Velallisen elatuksen varassa olevan puolison ja velallisen alaikäisen lapsen sekä velallisen puolison alaikäisen lapsen suojaosuus on 7,79 euroa päivässä.¹⁴⁴ Suojaosuuden määrä tarkistetaan vuosittain oikeusministeriön asetuksella kansaneläkeindeksilain mukaisesti. Täten suojaosuuden määrä on sidoksissa Kansaneläkelaitoksen vahvistaman kansaneläkeindeksin muutoksiin.¹⁴⁵

Suojaosuus lasketaan 30 päivältä kuukaudessa ja kahden viikon palkasta 14 päivältä.¹⁴⁶ Suojaosuus lasketaan säännöllisesti maksettavassa palkassa kertomalla päiväkohtainen suojaosuus palkkakauden päivien määrällä.¹⁴⁷ Näin

¹⁴¹ HE 13/2005 vp

¹⁴² Junkkari 2011, s. 12

¹⁴³ Junkkari 2011, s. 12

¹⁴⁴ Oikeusministeriö verkko-osoitteessa

<http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1302674498646>. Suojaosuutta tarkistettiin 3,8 %. Suojaosuutta korotettiin velallisen osalta 0,79 euroa päivässä ja velallisen elatuksen varassa olevien osalta 0,28 euroa päivässä.

¹⁴⁵ LaVM 5/2006, Linna & Leppänen 2007, s. 248. Alun perin hallituksen esityksessä 13/2005 indeksitarkastukset säädettiin tehtäväksi kohtuullisin väliajoin ja, kun kansaneläkeindeksi on muuttunut vähintään viisi prosenttia. Suojaosuuden vuosittaisen tarkastuksen katsottiin aiheuttavan työnantajille huomattavia kustannuksia, eikä sille myöskään katsottu olevan vastaavaa tarvetta kuin kansaneläkelain mukaisten etuuksien tarkastukselle.

¹⁴⁶ HE 13/2005 vp

¹⁴⁷ Junkkari 2011, s. 12

ollen yksin asuvan velallisen suojaosuus on 650,70 euroa kuukaudessa, velallisen, jonka elatuksen varassa on yksi henkilö, suojaosuus on 884,40 euroa kuukaudessa, velallisen, jonka elatuksen varassa on kaksi henkilöä, suojaosuus on 1118,10 euroa kuukaudessa ja velallisen, jonka elatuksen varassa on kolme henkilöä, suojaosuus on 1351,80 euroa kuukaudessa.

Edellä mainittua laskentaperustetta käytetään myös ulosmittaessa velallisen lopputili, koska palkanmaksuhetkellä ei voida vielä määrittellä seuraavaa palkanmaksupäivää. Ulosottopidätyksen jälkeen velalliselle on mahdollisuus esittää ulosottomiehelle selvitys tulojensa seuraavasta maksupäivästä ja pyytää uutta laskelmaa suojaosuutensa määrästä. Sen sijaan velallisen ensimmäisestä palkasta työnantajan on laskettava suojaosuus palkan maksupäivän ja seuraavan tosiasiallisen palkan maksupäivän väliselle ajalle.¹⁴⁸

Esimerkiksi työntekijän työsuhteen alkaessa 25.1.2012 työntekijän ensimmäinen palkka maksetaan tammikuun lopussa 31.1.2012. Tällöin suojaosuus lasketaan 15 päivältä seuraavaan työntekijän palkanmaksupäivään eli 15.2.2012 saakka. Sitä vastoin, jos työntekijän ensimmäinen palkka maksettaisiin tavalliseen tapaan 15.2.2012, suojaosuus laskettaisiin 30 päivältä seuraavaan palkanmaksupäivään 15.3.2012 saakka.¹⁴⁹ Suojaosuutta laskettaessa ei huomioida yksilöllisesti velallisen asumis- ja elinkustannuksia. Tätä tarkoitusta varten ovat ulosottokaaren 4 luvun 51 – 53 §:n mukaan myönnettävät helpotukset.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Junkkari 2011, s. 12

¹⁴⁹ Junkkari 2011, s. 13

¹⁵⁰ HE 13/2005 vp. Ruotsin UB:n 7 luvun 4 §:ssä säädetään, että velallisen palkasta ja muusta toistuvaistulosta jätetään ulosmittaamatta sen verran kuin velallinen tarvitsee itsensä ja perheensä elättämiseen. Ruotsin UB määrittelee velallisen perheen Suomen ulosottokaaren kanssa yhtenevästi. Gregow 1996, s. 332. Sen sijaan UB:n 7 luvun 5 §:n mukaan asuinkustannukset lasketaan velalliskohtaisesti erikseen ja lisätään velalliselta ulosmittaamatta jätettävään tulon osuuteen. Velalliselta ulosmittaamatta jätettävässä tulon osuudessa huomioidaan myös välttämättömät elinkustannukset, muun muassa velalliselle työstä aiheutuvat kustannukset, velallisen sairaus ja velallisen työkyvyttömyys. Gregow 1996, s. 332

4.2. Velallisen elatuksen varassa olevat henkilöt suojaosuutta laskettaessa

Velallisen elatuksen varassa olevaksi katsotaan velallisen luona asuva velallisen oma tai velallisen puolison alaikäinen lapsi, jonka tulot eivät ylitä velallisen itsensä osalta laskettavaa suojaosuutta ilman perhekorotuksia eli 21,69 euroa päivässä. Tähän ei vaikuta se, osallistuuko myös toinen puoliso lapsen elatukseen.¹⁵¹

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO:1999:66 ulosottovelallisen perheeseen kuuluvien kahden alaikäisen lapsen olevan velallisen suojaosuutta määrättäessä velallisen elatuksen varassa, vaikka myös velallisen puolisoilla oli tuloja. Ulosottolain 4 luvun 6 §:n 3 momentin mukaan velallisen palkasta on aina jätettävä ulosmittaamatta vähintään niin paljon kuin velallinen tarvitsee omaan, lastensa, ottolastensa, elatuksensa varassa olevan puolisonsa ja hänen lasten ja ottolasten elatukseen.¹⁵²

Lasten elatuksesta annetun lain 2 §:n mukaan vanhemmat vastaavat lastensa elatuksesta kykynsä mukaan.¹⁵³ Näin ollen molemmat vanhemmat ovat velvollisia huolehtimaan lastensa elatuksesta. Velallisen molemmat lapset ovat velallisen elatuksen varassa, koska velallisella on palkkatuloja. Tähän ei vaikuta se, että velallisen puolisoillakin on tuloja. Tämän vuoksi velallisen palkasta on jätettävä ulosmittaamatta ulosottokaaren mukainen määrä hänen itsensä ja hänen elatuksensa varassa olevien kahden lapsen elatusta varten.¹⁵⁴

Korkeimman oikeuden eri mieltä oleva jäsen katsoi, että laissa tarkoitetaan lasten tosiasiallista riippuvuutta vanhempiensa elatuksesta ja, että tämän toteaa käytännössä ulosottomies täytäntöönpanossa esiin tulevien olosuhteiden perusteella. Tässä velallisen lisäksi lasten elatuksesta oli vastuussa myös velallista suurempituloinen vaimo. Näin ollen ulosottomies ei ole menetellyt virheellisesti katsoessaan vain toisen lapsista olevan velallisen elatuksen varassa.¹⁵⁵

¹⁵¹ Junkkari 2011, s. 14

¹⁵² KKO 1999:66

¹⁵³ ElatusL 5.9.1975/704

¹⁵⁴ KKO 1999:66

¹⁵⁵ KKO 1999:66

Velallisen elatuksen varassa olevaksi katsotaan myös puoliso, jonka saama tulo ei ylitä velallisen itsensä osalta maksettavaa suojaosuutta ilman perhekorotuksia eli 21,69 euroa päivässä. Sääntö on aikaisempaa edullisempi velalliselle.¹⁵⁶

Korkein oikeus katsoi aikoinaan ratkaisussaan KKO:2001:10, että suojaosuudesta palkan ulosmittauksessa annetun asetuksen 1 §:n mukaan velallisen aviopuoliso ei ole velallisen elatuksen varassa, kun aviopuolison nettotulot päivää kohti ylittivät määrän, jonka velallinen olisi saanut asetuksen mukaan erottaa ulosmittauksesta aviopuolison elatusta varten. Korkeimman oikeuden eri mieltä olevat jäsenet olisivat nykyisen kannan mukaisesti panneet painoa sekä puolisoiden taloudelliselle itsenäisyydelle, että suojaosuuden tarkoitukselle turvata perheen toimeentulo.¹⁵⁷

Velallisen elatuksen varassa olevaksi ei katsoa velallisen puolisoa, eikä velallisen lasta, jonka saama tulo ylittää velallisen itsensä osalta laskettavan suojaosuuden ilman perhekorotuksia. Velallisen elatuksen varassa olevaksi ei katsota puolisoa tai lasta, joka suorittaa vapausrangaistusta, alaikäistä lasta, joka on solminut avioliiton ja hänen puolisonsa kykenee huolehtimaan perheen elatuksesta, eikä lasta, joka on sijoitettu laitoshuoltoon, jonka kustannuksista ei peritä korvausta.¹⁵⁸ Velallisen elatuksen varassa olevaksi ei katsota myöskään sosiaalitoimen velallisen perheeseen sijoittamia lapsia, samaa sukupuolta olevaa rekisteröimätöntä avopuolisoa, yli 18-vuotiaita lapsia, eikä lapsia, jotka asuvat muualla kuin velallisen luona ja, joille velallinen on velvollinen maksamaan elatusapua.¹⁵⁹

4.2.1. Velallisen lapset

Suojaosuutta laskettaessa velallisen lapsella tarkoitetaan myös ottolasta. Ulosottokaareissa ei ole tätä koskevaa nimenomaista säännöstä, koska tätä ei ole pidetty tarpeellisena huomioiden lapseksiottamisesta annetun lain 12 §:n ja

¹⁵⁶ Linna & Leppänen 2007, s. 247

¹⁵⁷ KKO:2001:10

¹⁵⁸ Junkkari 2011, s. 14

¹⁵⁹ Junkkari 10.10.2011, s. 19

14 §:n säännökset.¹⁶⁰ Lain lapseksiottamisesta 12 §:ssä ja 14 §:ssä säädetään, että kun lapseksiottaminen on vahvistettu, ottolasta on pidettävä ottovanhempien eikä aikaisempien vanhempien lapsena ja lapsen aikaisemmat vanhemmat vapautuvat velvollisuudesta vastata lapsen elatuksesta.¹⁶¹

Ulosottomiehen on viran puolesta tiedusteltava, onko velallisen elatuksen varassa lapsia velallisen tullessa ulosmittaustoimitukseen tai soittaessa ulosmittauksesta.¹⁶² Ulosottomiehen tulee merkitä ulosmittauksen yhteydessä tehtäviin maksukieltoihin ainakin väestötietojen keskusrekisterin mukaan velallisen elatuksen varassa olevat lapset. Paitsi, jos ulosottomies tietää jonkun velallisen elatuksen varassa olevista lapsista todellisuudessa elättävänsä itsensä työllä.¹⁶³

Voidaan puhua niin sanotusta itsensäelättämisehdosta. Lapsen on katsottu kykenemään elättämään itsensä, jos hänen tulonsa ylittävät suojaosuusrajan tai, jos lapselle maksetaan täyttä työttömyyspäivärahaa. Lähtökohta on, ettei lapsen tilapäisiä ansioita, kuten kesätöitä, huomioida. Lapsen opiskellessa työn ohessa elatustukea ei ole myönnetty tulojen ylittäessä ulosoton suojaosuuden.¹⁶⁴ Laissa lapsen elatuksesta 3 §:ssä säädetään, että lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy lapsen täyttäessä 18 vuotta. Näin ollen yli 18-vuotiaita lapsia ei huomioida velallisen suojaosuudessa, vaikka lapset kävisivät vielä koulua ja velallinen todellisuudessa tukisi lapsia taloudellisesti.¹⁶⁵

Vanhemmat kuitenkin vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli tämä harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan erityisesti huomioon lapsen taipumukset, koulutuksen kesto aika, siitä aiheutuvien kustannusten määrä sekä lapsen mahdollisuudet koulutuksen päätyttyä itse vastata koulutuksestaan aiheutuneista kustannuksista.¹⁶⁶ Nämä lapsista velalliselle aiheutuvat kulut

¹⁶⁰ HE 13/2005 vp

¹⁶¹ OLL 8.2.1985/153

¹⁶² Junkkari 10.10.2011, s. 17

¹⁶³ Junkkari 2011, s. 13

¹⁶⁴ Vesänen 1999, s. 101

¹⁶⁵ HE 13/2005 vp, Linna & Leppänen 2007, s. 247

¹⁶⁶ ElatusL 1:3.2

voidaan huomioida ulosottomiehen päätöksellä ulosottokaaren 4 luvun 51 §:n mukaisena velallisen olennaisesti heikentyneenä maksukyknä.¹⁶⁷

Korkein oikeus on ottanut seuraavissa ratkaisuisaan kantaa velallisen lasten aiheuttamien kustannusten huomioimiseen suojaosuutta laskettaessa:

Korkein oikeus katsoi ratkaisuisaan KKO:1987:10, että ulosottolain 4 luvun 6 §:n 3 momentin mukaan velallisen suojaosuutta laskettaessa ei tarvinnut ottaa huomioon velallisen aiemmasta avioliitosta olevia lapsia, joille velallinen oli velvoitettu maksamaan elatusapua.¹⁶⁸

Asiaan ei vaikuta myöskään se, että lapset asuisivat vuoroviikoin velallisen luona.¹⁶⁹ Korkein oikeus katsoi ratkaisuisaan KKO:1975:II-17, ettei puoliso, joka oli avioerotuomiossa velvoitettu maksamaan toiselle puolisolle kuukausittain elatusapua tämän huollettavaksi uskottuja lapsia varten, ollut vapautunut maksuvelvollisuudestaan siltäkään ajalta, jolloin lapset olivat asuneet väliaikaisesti hänen luonaan.¹⁷⁰

Sen sijaan korkein oikeus vapautti ratkaisuisaan KKO:1997:5 lapsen äidin maksamasta elatusapua, koska lapsen isä oli suostunut siihen, että lapsi muuttaa pysyvästi äitinsä luokse. Korkein oikeus katsoi, että lapsen isä oli samalla hyväksynyt sen, että lapsen äiti täyttää muuttopäivästä lukien elatusvelvollisuutensa pitämällä lasta luonaan.¹⁷¹ Jälkimmäisessä tapauksessa lapsen elatusvelvollisuuteen liittyvät olosuhteet olivat muuttuneet olennaisesti, koska lapsi oli muuttanut pysyvästi äitinsä luokse.

Korkein oikeus katsoi ratkaisuisaan KKO:1980:II-71, ettei lapsen huoltaja ollut saanut perusteetonta etua periessään ulosottoteitse elatusapua ajalta, jona toinen puoliso oli vastoin huoltajan tahtoa pitänyt lasta itsellään.¹⁷²

Sen sijaan korkeimman oikeuden ratkaisuisa KKO:1995:195 tilanne oli toinen, koska elatussopimuksen mukaan kuukausittain maksettavat elatusavut oli

¹⁶⁷ Junkkari 10.10.2011, s. 19

¹⁶⁸ KKO:1987:10

¹⁶⁹ Junkkari 10.10.2011, s. 17

¹⁷⁰ KKO:1975:II-17

¹⁷¹ KKO:1997:5

¹⁷² KKO:1980:II-71

osituksessa kuitattu maksetuksi kertamaksuna siten, että toinen puoliso sai kokonaisuudessaan puolisoiden yhteisesti omistaman kiinteistön. Korkein oikeus katsoi, että maksun saanut puoliso oli saanut perusteetonta etua ajalta, jonka lapsi myöhemmin vakiintuneeksi osoittautuneen järjestelyn nojalla asui maksun suorittaneen puolison luona. Maksun saanut puoliso veloitettiin palauttamaan rahamäärä, joka vastasi sanotulta ajalta maksettavia elatusapueriä.¹⁷³

Velallisen suojaosuudessa huomioidaan vain sellainen lapsi, jonka elatuksesta velallinen huolehtii luontaisuuksin. Tällöin velallinen kustantaa hänen asumistaan, ruokaansa, vaatteitaan ja niin edelleen.¹⁷⁴ Lapsen elatuksen varassa oleminen on kytketty lapsen asumiseen velallisen luona, eikä mahdollisella vahvistetulla yhteishuollolla ole vaikutusta suojaosuuden määräämiseen.¹⁷⁵

Lapsen väliaikaisesta asumisesta aiheutuvat kulut voidaan kuitenkin huomioida ulosottomiehen kirjallisella päätöksellä ulosottokaaren 4 luvun 51 §:n mukaisena velallisen olennaisesti heikentyneenä maksukykyinä.¹⁷⁶ Myös velallisen vapaaehtoisesti suoraan lapsilleen maksama elatusapu voidaan huomioida velallisen palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksessa saman pykälän mukaisesti. Tämän mahdollistamiseksi velallisen tulee esittää ulosottomiehelle selvitys maksamastaan elatusavusta.¹⁷⁷

4.2.2. Velallisen puoliso ja velallisen puolison lapset

Velallisen puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoa sekä avioliittomaisissa olosuhteissa velallisen kanssa elävää eri sukupuolta olevaa henkilöä. Yhteiskunnassa ja muussa lainsäädännössä tapahtuneiden muutosten vuoksi on perusteltua rinnastaa avopuoliso suojaosuudessa aviopuolisoon.¹⁷⁸ Rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 §:n mukaan parisuhteen

¹⁷³ KKO:1995:195

¹⁷⁴ HE 13/2005, Linna & Leppänen 2007, s. 248

¹⁷⁵ Junkkari 2011, s. 14

¹⁷⁶ Junkkari 10.10.2011, s. 17

¹⁷⁷ HE 13/2005 vp

¹⁷⁸ HE 13/2005 vp

rekisteröinnillä on samat oikeusvaikutukset kuin avioliitolla.¹⁷⁹ Täten myös rekisteröityjen parisuhteiden osapuolia pidetään ulosottokaaren tarkoittamina puolisoina.¹⁸⁰

Ulosottomies arvioi, voidaanko velallisen katsoa elävän avioliiton kaltaisissa olosuhteissa. Tällaisen tilanteen katsotaan olevan kyseessä ainakin silloin, kun velallinen asuu avopuolionsa kanssa muutoin kuin tilapäisesti yhdessä ja heillä on yhteinen lapsi.¹⁸¹ Vähimmäisedellytys on, että velallisella on puolionsa kanssa sama asunto-osoite¹⁸². Toisaalta jo yhteisesti ostettu asunto voi heti muodostaa perusteen sille, että velallisen katsotaan asuvan puolionsa kanssa avioliiton omaisissa olosuhteissa.¹⁸³

Velallisen puolisoa ei oteta viran puolesta huomioon.¹⁸⁴ Velallisen tulee esittää ulosottomiehelle tarvittava selvitys avioliiton kaltaisista olosuhteista. Tämän velallinen voi tehdä esimerkiksi ulosottoselvityksessä.¹⁸⁵ Lisäksi velallisen pitää todistaa ulosottomiehelle puolionsa oleminen hänen elatuksensa varassa, esimerkiksi puolison tulotodistuksella tai Kelan todistuksella.¹⁸⁶ Velallisen kanssa samaa sukupuolta olevaa henkilöä ei oteta huomioon velallisen suojaosuudessa.¹⁸⁷

Sen sijaan ulosottomiehen tulee viran puolesta merkitä ulosmittauksen yhteydessä tehtäviin maksukieltoihin velallisen puolison lapset.¹⁸⁸ Suojaosuutta laskettaessa velallisen puolison lapsella tarkoitetaan myös ottolasta.¹⁸⁹

¹⁷⁹ RPL 9.11.2001/950

¹⁸⁰ HE 13/2005

¹⁸¹ HE 13/2005 vp

¹⁸² Niin sanottu kotitalouden yhtenäisyys.

¹⁸³ Junkkari 10.10.2011, s. 18

¹⁸⁴ Junkkari 10.10.2011, s. 17

¹⁸⁵ Junkkari 2011, s. 13

¹⁸⁶ Junkkari 10.10.2011, s. 20

¹⁸⁷ HE 13/2005 vp

¹⁸⁸ Junkkari 2011, s. 13. Aikaisemmin velallisen suojaosuudessa huomioitiin vain velallisen elatuksen varassa oleva velallisen avopuolison lapsi. Tämän kriteerin täytyminen tuli arvioida tapauskohtaisesti, eikä edellytysten katsottu täyttyvän, jos lapsi sai elatusta velallisen avopuolison lisäksi toiselta vanhemmaltaan elatusapuna. Avioliiton ei katsottu luovan sellaista perheyhteyttä, että velallisen avopuolison lapsen elatus voitaisiin lukea velallisen hyväksi. Tilanne oli kuitenkin toinen, jollei velallisen avopuolison lapsella ollut toista elatusvelvollista vanhempaa. Linna & Leppänen 2007, s. 247

¹⁸⁹ HE 13/2005 vp

4.3. Suojaosuuden laskeminen molempien puolisoitten ollessa ulosmittausvelallisina

Suojaosuuden laskemisessa on syntynyt ongelmia, kun palkan ulosmittaus on ollut samanaikaisesti voimassa molempiin puolisoihin nähden. Ongelmana on ollut se, ovatko molemmat puoliset oikeutettuja saamaan suojaosuutta laskettaessa hyväkseen vähennyksen myös puolisonsa lasten ja ottolasten osalta. Tällä voi olla merkitystä siihen, onko ulosmittaus ylipäättään mahdollinen, ja ainakin ulosmitattavan palkanosan suuruuden määräytymiseen. Jos molemmat puoliset saavat vähennyksen toistensa lapsista tai vähennyksen toisistaan täysmääräisesti, suojaosuus voi tältä osin jopa kaksinkertaistua.¹⁹⁰

Ajatus perhekohtaisesta suojaosuudesta saa tukea ratkaisusta KKO 1987:10. Ratkaisussa perheen on ajateltu muodostavan kulutusyksikön, jota varten elatusvelvollisella on oikeus saada varoja ulosotossa erotetuksi.¹⁹¹ On myös esitetty, että kummankin vanhemman ollessa elatusvelvollinen lapset jaetaan vanhempien kesken ja elatusvelvollisuus puolitetaan. Ajatuksena on, että koska molemmat puoliset ovat velvollisia ottamaan osaa lastensa elatukseen, he eivät ole oikeutettuja saamaan hyväkseen toisen puolison elatusvastuuseen kuuluvaa osuutta. On kuitenkin huomattava, ettei vanhempien elatusvastuu välttämättä jakaudu lasten pääluvun mukaan. Tosiasia on, että molemmat vanhemmat vastaavat lasten elatuksesta kykynsä mukaan.¹⁹²

Ulosottokaaren 4 luvun 48 §:ssä säädetään vähimmäismäärästä, mikä velalliselle on kaikissa tapauksessa jätettävä käytettäväksi velallisen omaan, velallisen lasten ja ottolasten sekä puolison lasten ja ottolasten elatukseen. Säännöksellä on ollut tarkoitus säätää velalliselle ulosotto-oikeudellinen vähimmäisturva. Se, että suojaosuus määräytyy kaikkien tulojen yhteenlasketusta määrästä, puoltaa vähimmäistoimeentuloturvan määräytymistä velalliskohtaisesti, ja siten myös velallisena olevien puolisoitten osalta erikseen. Molempien puolisoitten palkanulosmittauksen kohteena olo ei

¹⁹⁰ Vesanen 1999, s. 99

¹⁹¹ Vesanen 1999, s. 100

¹⁹² Vesanen 1999, s. 100 - 101

vaikuta asiaan eli tilanne olisi sama, jos puolisoilta ulosmitataan palkkaa eri aikoina.¹⁹³

Perheen lasten ottaminen huomioon erikseen kummankin vanhemman suojaosuutta laskettaessa on velallisen lisäksi ennen kaikkea velallisen lasten edun mukainen. Perheen käyttöön jäävän rahamäärän kasvun voi olettaa koituvan myös perheen lasten hyväksi.¹⁹⁴ Tämä onkin nykyinen kanta: molempien puolisoitten ollessa ulosottovelallisia, molemmat puolisot saavat lapsista täyden perhehuojennuksen.¹⁹⁵ Toisin sanoen molempien puolisoitten suojaosuuteen luetaan kaikki perheen kotona asuvat alaikäiset lapset eli perhe saa tavallaan kaksinkertaisen vähennyksen.¹⁹⁶

¹⁹³ Vesanen 1999, s. 100

¹⁹⁴ Vesanen 1999, s. 101

¹⁹⁵ Linna 2008, s. 134

¹⁹⁶ Linna & Leppänen 2007, s. 247

5. Helpotukset palkan ulosmittauksessa

Velallisen palkasta tai muusta toistuvaistulosta ulosmitattava määrä lasketaan yksinkertaisuuden vuoksi kaavamaisesti. Tämä on johtanut joissakin tilanteissa velallisen ja hänen perheensä toimeentulon kannalta liian ankaraan lopputulokseen. Vuonna 1996 tehdyn oikeuspoliittisen tutkimuksen mukaan varsinkin pienipalkkaiset velalliset ovat joutuneet turvautumaan ulosmittausten kaavamaisen laskutavan vuoksi toimeentulotukeen.¹⁹⁷

Nykyisin ulosottokaarissa säädetään varsin kattavista tapauskohtaisista helpotuksista, joita velallisille annetaan palkan tai muun siihen rinnastettavan tulon ulosmittauksessa. Näin voidaan huomioida velallisen kulloisetkin olosuhteet. Palkan ulosmittauksen helpotukset voidaan jakaa määrälliseen helpotukseen ja ajallisiin helpotuksiin. Määrällisellä helpotuksella tarkoitetaan ulosmittauksen määrän alentamista¹⁹⁸ ja ajallisilla helpotuksilla joko palkan ulosmittauksen aloittamisen lykkäämistä¹⁹⁹ tai vapaakuukausien²⁰⁰ myöntämistä velalliselle.²⁰¹

Määrällinen helpotus toteutetaan siten, että velallisen palkkaerästä ulosottoon menevää osuutta pienennetään kuukausittain.²⁰² Säännöksen etuna verrattuna ajallisiin helpotuksiin on, että siinä huomioidaan velallisen taloudelliset vaikeudet ulosmittauksen alusta lähtien.²⁰³ Ajallisissa helpotuksissa tiettyinä ajanjaksona palkkaeriä ei ulosmitata lainkaan. Jos velallisella on takanaan pitkäkestoinen työttömyysjakso, tulee harkittavaksi palkan ulosmittauksen lykkääminen. Sen jälkeen kun velallisen palkan ulosmittaus on muodostunut pitkäkestoiseksi, velalliselle annetaan vapaakuukausia tietyin edellytyksin.²⁰⁴

¹⁹⁷ Niemi-Kiesiläinen, & Varis 1996, s. 63 - 64

¹⁹⁸ UK 4:51.1

¹⁹⁹ UK 4:51.2

²⁰⁰ UK 4:52 ja 4:53

²⁰¹ Linna & Leppänen 2007, s. 255

²⁰² Linna & Leppänen 2007, s. 255

²⁰³ Junkkari 2011, s. 18

²⁰⁴ Linna & Leppänen 2007, s. 255

5.1. Ulosmittausmäärän alentaminen

On selvää, että lähes kaikilla ulosottovelallisilla on huono maksukyky. Tämä normaali maksukyvyttömyys on huomioitu jo ulosmittaamatta jätettävässä suojaosuudessa ja säännönmukaisessa ulosmittauksen määrässä. Tilanne on kuitenkin toinen, jos velallisen maksukykyä voidaan pitää *olennaisesti* heikentyneenä. Tällöin ulosottopidätys on mahdollista määrätä maksukiellossa säännönmukaista pienemmäksi, jotta velalliselle itselleen jäisi enemmän varoja käyttöönsä.²⁰⁵

Olennaisesti heikentynyt maksukyky määritellään ulosottokaarella seuraavasti:

UK 4:51.1 Olennaisesti heikentynyt maksukyky

Jos velallisen maksukyky on sairauden, työttömyyden, velallisen maksaman elatusavun tai muun erityisen syyn vuoksi olennaisesti heikentynyt, palkasta ulosmitataan toistaiseksi tai määrättyä aikana säännönmukaista pienempi määrä.

Säännös koskee myös työeläkettä ja muiden palkkaan rinnastettavien eläkkeiden ulosmittausta.²⁰⁶ Maksukyvyn heikentymisenä huomioidaan ainoastaan tosiasialliset kulut, eikä mikä tahansa muutos velallisen maksukyvyssä voi olla perusteena helpotukselle.²⁰⁷ Ulosmittauksen määrää tulee alentaa suhteessa velallisen maksukyvyn heikentymiseen. Esimerkiksi velallisen maksukyvyn heikentyessä olennaisesti lääkekulujen takia, palkan ulosottopidätyksen määrästä vähennetään se osuus, jolla velallisen lääkekulut ylittävät tavanomaisena pidettävän määrän. Toisin sanoen huomioon otetaan velallisen maksettavaksi jäävä osa lääkekuluista. Aiemmasta poiketen ei ole riittävää, että ainoastaan velallisen laskennallista suojaosuutta korotetaan tämän verran.²⁰⁸

²⁰⁵ Linna 2008, s. 139

²⁰⁶ HE 13/2005 vp

²⁰⁷ Junkkari 2011, s. 18

²⁰⁸ HE 13/2005 vp

Ennen vuoden 2005 ulosottolain uudistusta olennaisesti heikentynyt maksukyky voitiin huomioida kahdella eri tavalla: joko nykyisen kaltaisesti vähentämällä suoraan velallisen lisääntyneet kulut ulosmitattavasta määrästä tai korottamalla velallisen suojaosuutta. Suojaosuuden korottaminen oli velallisen kannalta selvästi huonompi vaihtoehto, koska velallisen koko lisääntyntä kulumäärää ei tällöin huomioitu. Tästä saattoi seurata, ettei suojaosuuden korottaminen vaikuttanut ollenkaan ulosmitattavaan määrään.²⁰⁹

5.1.1. Syy maksukyvyn olennaiseen heikkenemiseen

Ulosmittausmäärän alentaminen edellyttää, että velallisen maksukyvyn olennaiseen heikkenemiseen on jokin erityinen syy. Säännöksessä alun perin mainittujen sairauden ja työttömyyden lisäksi erityisenä syynä mainitaan nyt velallisen maksama elatusapu. Velallisen maksamalla elatusavulla tarkoitetaan velallisen itsensä todella maksamaa rahallista elatusapua, jota ei oteta huomioon suojaosuudessa ja jota ei peritä ulosotossa.²¹⁰

Tavanomaisten lääke – ja laituskustannusten omavastuu sisältyy velallisen suojaosuuteen, joten tällä perusteella velallinen ei lähtökohtaisesti voi vaatia ulosmittausmäärän alentamista. Alentamisperusteena voidaan huomioida kunnallisista terveyspalveluista syntyvät kustannukset. Sen sijaan velallisen omasta tahdosta käyttämien yksityisten terveyspalveluiden korkeampia kustannuksia ei oteta huomioon korotusperusteena. Pääsääntöisesti vain lääkärin määräämiä lääkkeitä pidetään velalliselle välttämättöminä. Ulosotto voi vaatia velalliselta alkuperäiset lääkekuitit varmistuakseen, että velallinen on itse maksanut lääkkeet, joiden perustella hakee ulosmittauksen määrän alentamista.²¹¹ Työttömyys on erityisenä syynä merkityksellinen silloin, kun velallisella on vain pätkätöitä, eikä vapaakuukausien edellytykset näin ollen täyty.²¹²

²⁰⁹ Junkkari 1.6.2011

²¹⁰ HE 13/2005 vp

²¹¹ Junkkari 2011, s. 19

²¹² HE 13/2005 vp

Muuna erityisenä syynä huomioidaan velallisen tavanomaista suuremmat tulonhankkimiskulut.²¹³ Tavanomaista suuremmat tulonhankkimiskulut voivat aiheutua velalliselle esimerkiksi velallisen käydessä töissä niin sanotun työssäkäyntialueensa ulkopuolella. Sen sijaan työssäkäyntialueen sisäiset matkat huomioidaan lähtökohtaisesti velallisen suojaosuudessa. Muun kuin ulosottoerinnässä olevan velan maksaminen ei ole säännöksen tarkoittama muu erityinen syy.²¹⁴ Tämä johtuu yhdenvertaisuuden periaatteesta, joka velvoittaa velallista kohtelemaan samassa asemassa olevia velkojia samalla tavalla.²¹⁵

5.1.2. Ulosmittausmäärän alentamista koskeva menettely

Ulosottomiehen on sovellettava viran puolesta ulosottokaaren säännöstä ulosmittausmäärän alentamisesta. Tätä vaikeuttaa se, ettei ulosottomiehellä yleensä ole tietoa velallisen maksukyvyyn olennaisesta heikkenemisestä ja tähän johtaneista erityisistä syistä.²¹⁶ Tämän vuoksi on suositeltavaa, että velallinen tekee ulosmittausmäärän alentamista koskevan kirjallisen vapaamuotoisen hakemuksen ja toimittaa sen ulosottoon. Hakemukseensa velallisen tulee liittää mahdolliset tositteet ja selvitys niistä olosuhteista, joiden perusteella hänen maksukykynsä on olennaisesti heikentynyt.²¹⁷

Päätös ulosmittausmäärän alentamisesta voidaan tehdä joko toistaiseksi voimassaolevana tai määräaikaisena.²¹⁸ Päätöksen voimassaoloajan tulisi kuitenkin olla kerrallaan enintään vuosi, jotta ulosottomiehen olisi helpompi seurata velallisen taloudellisen tilanteen kehittymistä. Ulosottomies tekee ratkaisustaan erillisen päätöksen, josta ilmenee ulosmitattavan määrän alentaminen ja päätöksen voimassaoloaika. Ulosmittausmäärän alentamista koskeva kielteinen päätös on lähetettävä valitusosoituksineen velalliselle. Sekä myönteisestä että kielteisestä päätöksestä on tehtävä merkinnät ulosoton

²¹³ HE 13/2005 vp

²¹⁴ Junkkari 2011, s. 19. Muuna erityisenä syynä on mahdollista huomioida se, että velalliselle maksetaan palkkaa epäsäännöllisesti. Velallisen saamaa lopputiliä voidaan myös pitää muuna erityisenä syynä, sillä se alentaa olennaisesti velallisen maksukykyä.

²¹⁵ Koulu 2004, s. 60

²¹⁶ HE 13/2005 vp

²¹⁷ Junkkari 2011, s. 19

²¹⁸ Linna & Leppänen 2007, s. 257

tietojärjestelmään velallisen tietoihin. Velkojille tieto ulosmittauksen määrän alentamisesta lähetetään vain poikkeustapauksessa.²¹⁹ Päätös valitusosoituksineen on lähetettävä myös velkojille, jos voidaan olettaa, että heillä on asiassa oikeussuojan tarvetta.

Oulun seudun ulosotossa velallisten pyyntöjä saada hyväkseen ulosmittauksen rajoitus on evätty muun muassa seuraavilla perusteilla:

1. Velallisen ulosmittausta on jo rajoitettu lähiaikoina:

Velallisen ulosmittausta on rajoitettu lähiaikoina tai velallisen ulosmittausta on rajoitettu samalla perusteella lähiaikoina.

2. Velallisen kulu on jo huomioitu velallisen suojaosuudessa:

Tästä esimerkkinä terveydenhuollon asiakasmaksujen omavastuu, joka on 663 euroa kalenterivuodessa²²⁰ ja, joka velallisen tulee kattaa hänelle ulosmittauksessa jätettävästä suojaosuudesta. Myös velallisen alaikäiset huollettavat lapset ja velallisen puoliso, jonka tulot jäävät suojaosuuden alle, on jo huomioitu velallisen suojaosuudessa.

3. Velallisen asuin- ja elinkustannukset eivät ole suuret velallisen tuloihin nähden:

Velallisen asumiskuluja ei ole pidettävä kohtuuttoman suurina velallisen tuloihin nähden. Velallisen on katettava kohtuulliset asumiskulut hänelle jätettävästä suojaosuudesta.

²¹⁹ Junkkari 2011, s. 20

²²⁰ Tämän jälkeen terveydenhuollon asiakas saa niin sanotun vapaakortin, joka oikeuttaa hänet vapautumaan muun muassa poliklinikkamaksuista.

4. Velallisen muita laskuja ei voida asettaa ulosotossa olevien laskujen edelle:

Velallisen muiden laskujen asettaminen ulosotossa olevien laskujen edelle on vastoin velkojien tasapuolisuudenperiaatetta. Asiaan ei vaikuta se, että laskuja perii perintötoimisto. Myöskään Kelan takaisinperinnän vuoksi Kelan saatavia ei voida asettaa ulosotossa olevien saatavien edelle.

5. Velallinen ei ole esittänyt riittäviä tositteita:

Ulosotto on vaatinut nähtäväkseen velallisen kuluista alkuperäiset laskut ja kuitit, mutta velallinen ei ole toimittanut niitä ulosottoon.

6. Velallisen perustelut ovat liian yleiset:

Velallisen perustelut ovat liian yleisiä, eikä velallinen ole esittänyt mitään summaa, jolla ulosmittausta tulisi rajoittaa.

Velalliset olivat vedonneet hakemuksissaan myös yksityishenkilön velkajärjestelyyn. Velallisen velkajärjestelyyn hakeutuminen tai velallisen aikomus hakeutua velkajärjestelyyn ei kuitenkaan ole peruste ulosmittauksen määrän rajoittamiselle. Sen sijaan ulosotto keskeyttää täytäntöönpanon kokonaan, jos käräjäoikeus tekee päätöksen yksityishenkilön velkajärjestelyn aloittamisesta velalliselle.

Oulun seudun ulosotossa velallisten pyyntöjä saada hyväkseen ulosmittauksen rajoitus on hyväksytty muun muassa seuraavilla perusteilla:

1. Sairaus- ja lääkekulut:

Eläkkeen ulosmittaus peruutettiin toistaiseksi, koska velallisen nettoeläke jäi ulosmittauksen rajoituksen jälkeen suojaosuutta pienemmäksi. Ulosmittauksen rajoitus tuli voimaan takautuvasti ja

rahaa palautettiin poikkeuksellisesti kuukaudelta, jolloin rajoittamispäätös oli tehty.

2. Työttömyys:

Ulosmittauksen rajoitus tuli voimaan takautuvasti ja velalliselle palautettiin poikkeuksellisesti rahaa. Velallinen työllistyi pitkän työttömyyden jälkeen.

3. Velallisen maksama elatusapu:

Velallisen on maksettava elatusmaksuja vapaaehtoisesti suoraan lapsen toiselle vanhemmalle.

4. Työmatkakulut:

Työmatkakulujen on oltava velallisen työssäkäyntialueen ulkopuolella kulkemisesta aiheutuneita kuluja.

5. Autoon liittyvät kustannukset:

Auton on oltava velalliselle välttämätön esimerkiksi työssä kulkemisen vuoksi. Tällaisia kuluja oli esimerkiksi auton korjaus, autokoulun II vaiheen käyminen, auton renkaiden uusiminen.

6. Velallisten lapsista aiheutuvat kustannukset:

Velallisen kotona asuvan täysi-ikäisen lapsen elinkustannukset ja opintokustannukset, velallisen alaikäisten lapsien osa-aikaisen velallisen luona asumisen aiheuttamat kustannukset.

7. Muuttoon ja asumiseen liittyvät kustannukset:

Takuuvuokra, korkeista asumiskustannuksista johtuva vuokravelka.

8. Tärkeät kertahankinnat:

Silmälasit, jääkaappi.

9. Juhlat

Lapsen syntymä, sukulaisen hautajaiset.

5.2. Ulosmittauksen lykkäys

Vuonna 2006 ulosottolakiin otettiin uusi säännös palkan ulosmittauksen lykkäämisestä pitkän työttömyyden perusteella. Velallisen kannalta onkin kohtuullista, ettei hänen palkkaansa ulosmitata heti, kun hän työllistyy pitkän työttömyysjakson jälkeen. Ennen kaikkea työttömyyden jälkeisestä ulosmittauksesta pidättäytyminen toimii velalliselle kannustimena työllistymiseen. Työnteon aloittaminen saattaa myös aiheuttaa velalliselle ylimääräisiä kustannuksia.²²¹ Velallinen saattaa joutua hankkimaan esimerkiksi uusia työvaatteita ja työvarusteita. Tällöin ulosmittauksen lykkäys on erityisen perusteltua.²²²

Ulosmittauksen lykkäyksestä säädetään ulosottokaarella seuraavasti:

UK 4:51.2

Jos velallinen on ennen ulosmittausta ollut pitkään työttömänä, palkan ulosmittausta voidaan lykätä, jollei hakijan maksunsaanti olennaisesti vaarannu. Lykkäystä voidaan antaa enintään neljä kuukautta laskettuna työsuhteen alkamisesta.

Se, milloin työttömyyden voidaan katsoa jatkuneen pitkään, vaihtelee jossain määrin kunkin velallisen olosuhteiden mukaan. Hallituksen esityksessä todetaan, että tavallisesti yli vuoden kestänyttä työttömyyttä voidaan pitää

²²¹ HE 13/2005 vp

²²² Junkkari 3.10.2011

pitkään jatkuneena.²²³ Ulosottokäytännössä tähän ei ole olemassa mitään yleistä sääntöä. Kuitenkin jo vuoden kestänyttä työttömyyttä pidetään yleensä pitkäaikaisena. Tässä ei tule ”viilata pilkkua” vaan, jos velallisen työttömyys alittaa vuoden esimerkiksi parilla viikolla, voidaan velallisen katsoa olleen vuoden työttömänä. Toisaalta työttömyyttä voidaan pitää nykyisin varsin yleisenä asiantilana, joten esimerkiksi kolmen kuukauden työttömyyttä ei voida missään olosuhteissa pitää pitkäkestoisena.²²⁴

Velallisen työttömyysjakso voidaan katsoa pitkäksi, vaikka siihen sisältyisi joitakin lyhyitä työsuhteita, esimerkiksi pari muutaman viikon pituista ”keikkatyötä”.²²⁵ Myös vapausrangaistuksen suorittaminen voi olla syynä velallisen pitkään työttömyysjaksoon.²²⁶ Ulosottomiehelle jää työttömyysjakson pituutta arvioitaessa kaiken kaikkiaan melko vapaa harkinnanvara.²²⁷

Velallisen on oltava sillä tavoin luotettava, ettei ole perusteita epäillä, että hän hankkiutuu pois työpaikastaan heti lykkäyksen päättymisen jälkeen.²²⁸ Velallisen luotettavuuteen vaikuttaa lähinnä hänen aikaisempi maksukäyttäytymisensä.²²⁹ Velallisen toiminnan tulee olla myös sillä tavoin uskottavaa, että velallinen ottaa omatoimisesti yhteyttä ulosottoon saatuaan tietää tulevasta työsuhteestaan. Toisin sanoen lykkäys ei ole mahdollista enää siinä vaiheessa, kun ulosottomies saa tiedon velallisen uudesta työsuhteesta ja pari velallisen ensimmäistä palkkaa on jo jäänyt ulosmittaamatta.²³⁰

Maksunsaannin vaarantumisen arviointiin vaikuttaa myös velallisen tulevan työsuhteen kesto ja ulosottooperusteen määräaikaisuus. Ulosmittauksen lykkäyksen voi estää se, että velalliselle tulee jatkuvasti uusia asioita ulosottoon.²³¹ Ulosottomiehen on punnittava tapauskohtaisesti lykkäyksen haitat

²²³ HE 13/2005 vp

²²⁴ Junkkari 3.10.2011

²²⁵ Linna & Leppänen 2007, s. 258

²²⁶ HE 13/2005 vp

²²⁷ Junkkari 3.10.2011

²²⁸ HE 13/2005 vp

²²⁹ Linna & Leppänen 2007, s. 258

²³⁰ Junkkari 3.10.2011

²³¹ Junkkari 3.10.2011

ja edut ja arvioitava, voiko ulosmittauksen lykkäys aiheuttaa sen, että velkojan saatavalle ei ehdi kertyä suorituksia ennen sen vanhentumista.²³²

Palkan ulosmittauksen lykkäystä voidaan antaa enintään neljä kuukautta laskettuna velallisen työsuhteen alkamisesta. Lykkäyksen pituutta harkittaessa on kiinnitettävä huomiota velallisen olosuhteisiin, kuten työttömyyden keston. Toisaalta tässäkin on huomioitava velallisen työllistymisen kesto, ja etenkin se, millainen kertymä velkojalle on lykkäyksen jälkeen odotettavissa. Toisin sanoen, jos velallisen työllistyminen on lyhytaikaista, vastaavasti velalliselle myönnettävän lykkäyksen tulee olla suhteellisen lyhyt.²³³ Lykkäyksen edellytykset eivät täyty, jos velallisella on vuorotellen lyhyitä työllisyys- ja työttömyysjaksoja. Tällöin on kuitenkin mahdollista alentaa velallisen tulosta ulosmitattavaa määrää.²³⁴

5.2.1. Ulosmittauksen lykkäystä koskeva menettely

Ulosmittauksen lykkäyssäännöstä voidaan soveltaa joko velallisen pyynnöstä tai viran puolesta.²³⁵ Ratkaisu on tehtävä kirjallisesti ja siitä on käytävä ilmi velalliselle myönnetty lykkäys ja lykkäyksen voimassaoloaika. Kielteinen päätös valitusosoituksineen on lähetettävä velalliselle ja sekä kielteisestä että myönteisestä päätöksestä on tehtävä merkinnät ulosoton järjestelmään velallisen tietoihin.²³⁶

Velkojille lykkäyspäätös valitusosoituksineen tulee lähettää vain, jos heillä on asiassa oikeussuojan tarve. Velallisen kannattaa tiedostaa, ettei lykkäyksen ajalta kerry vapaakuukausiin laskettavaa ulosmittausaikaa ja, että viivästyskorko juoksee lykkäyksen ajalta normaaliin tapaan.²³⁷

²³² Junkkari 3.10.2011

²³³ HE 13/2005 vp

²³⁴ Linna 2008, s. 138

²³⁵ HE 13/2005 vp

²³⁶ Junkkari 2011, s. 22

²³⁷ Linna 2008, s. 138

5.3. Vapaakuukaudet

Erityisesti pitkään jatkunut palkan ulosmittaus voi saattaa velallisen ja hänen perheensä tukalaan taloudelliseen tilanteeseen. Pitkäkestoisen ulosoton haittojen lieventämiseksi velallisella on mahdollisuus saada vapaakuukausia.²³⁸ Vapaakuukaudella tarkoitetaan sellaista kuukauden ajanjaksoa, jolta palkan ulosmittausta ei tehdä velallisen palkkatulosta vaan, jolta velallinen saa koko palkan omaan käyttöönsä.²³⁹

Vuonna 1997 käyttöön otettu vapaakuukausijärjestelmä on ollut velallisen kannalta merkittävä pitkäkestoisen ulosmittauksen lievennys. Esimerkiksi tulorajaulosmittauksen piirissä olevan velallisen saadessa kaksi vapaakuukautta vuodessa hänen tuloistaan ulosmitataan 28 % säännönmukaisen 33 %:n sijasta. Vapaakuukausia voidaan pitää keskeisempinä palkan ulosmittauksen lievennyskeinoina.²⁴⁰

5.3.1. Vapaakuukausien perusteet

Ulosottokaassa määritellään edellytykset vapaakuukausien saamiseksi seuraavalla tavalla:

UK 4:52 Vapaakuukausien perusteet

Sen jälkeen, kun palkan ulosmittaus on jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti vuoden ulosmittaus on keskeytettävä määräajaksi (vapaakuukaudet), jos:

1) ulosmittaus on toimitettu 49 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna tulorajaulosmittauksena;

²³⁸ Koulou & Lindfors 2009, s. 263

²³⁹ Rikalainen & Uitto 2008, s. 260

²⁴⁰ Linna & Leppänen 2007, s. 255

2) *velallisen välttämättömät asumiskustannukset tai muut elinkustannukset ovat hänelle ulosmittauksen jälkeen jäävään määrään nähden korkeat; tai*

3) *keskeyttämiseen on erityinen syy.*

Perusedellytyksenä ulosmittauksesta vapaan kuukauden saamiselle on, että palkan tai muun siihen rinnastetun tulon ulosmittaus on jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti vuoden ajan.²⁴¹ Vuodella tarkoitetaan 12 kuukauden pituista ajanjaksoa, ei kalenterivuotta. Vaatimusta ulosmittauksen yhtäjaksoisuudesta on hieman lievennetty aiempaan verrattuna; aiemmin ulosmittauksen tuli jatkua lähes keskeytyksettä.²⁴² Ulosmittauskäytännön kannalta käsitteillä *lähes yhtäjaksoinen* ulosmittaus ja *ulosmittaus lähes keskeytyksettä* ei liene eroa.²⁴³

Myös aikaisemmin myönnetyt vapaakuukaudet luetaan mukaan palkan ulosmittausaikaan. Näin ollen myönnetyt vapaakuukaudet eivät katkaise ulosmittauksen yhtäjaksoisuutta.²⁴⁴ Myöskään lyhyt, esimerkiksi muutaman viikon pituinen, tauko työpaikan vaihdoksen yhteydessä ei katkaise määräajan kulumista.²⁴⁵ Ulosmittauksen keston lisäksi vapaakuukausien saaminen edellyttää, että velallinen on tulorajaulosmittauksen piirissä, velallisen välttämättömät asumis- tai muut elinkustannukset ovat korkeat tai vapaakuukausiin on erityinen syy.²⁴⁶

Tulorajaulosmittauksen soveltaminen edellyttää, että ulosmittaus on joka kuukausi tulorajaulosmittaus.²⁴⁷ Asuinpaikasta, sosiaalietuuksista²⁴⁸ ja muista olosuhteista riippuen keskituloinenkin velallinen saattaa tarvita vapaakuukausia asuinkustannuksensa kattamiseksi. Erityisesti asuminen pääkaupunkiseudulla

²⁴¹ Linna 2008, s. 139

²⁴² HE 13/2005 vp

²⁴³ Junkkari 3.10.2011

²⁴⁴ HE 13/2005 vp

²⁴⁵ Linna & Leppänen 2007, s. 259

²⁴⁶ HE 13/2005 vp

²⁴⁷ Junkkari 2011, s. 31. Poikkeuksena lomarahakuukaudet, jolloin ulosmittauksen ei tarvitse olla tulorajaulosmittaus.

²⁴⁸ Tähän vaikuttaa erityisesti asumistuki.

voi olla keskituloisellekin velalliselle kallista.²⁴⁹ Kustannuksina huomioidaan ainoastaan velallisen todelliset välttämättömät nettokustannukset.²⁵⁰ Ulosottokäytännössä välttämättömiksi asuinkustannuksiksi lasketaan ainoastaan vesi, sähkö, vuokra ja yhtiövastike. Näiden suhteen laskemiseksi velallisen käyttöön jääviin varoihin ei ole erillistä kaavaa.²⁵¹ Jos velallinen esimerkiksi asuu tavanomaista väljemmin, tulee velallisen selvittää ulosottomiehelle, miksi hänen asumiskustannuksensa ovat välttämättömiä.²⁵² Tavanomaista väljempi asuminen voi olla hyväksyttävää ainoastaan velkojan suostumuksella.²⁵³

Velallisen asuinkustannukset voivat olla poikkeuksellisesti tavanomaista suuremmat velallisen muuttaessa, jos velallinen joutuu maksamaan yhtä aikaa kahta päällekkäistä vuokraa. Kysymyksessä on kuitenkin aina poikkeustilanne. Tällainen voi olla myös esimerkiksi tavanomaista suurempi sähkötasauslasku, joka ei välttämättä ollut velallisen ennakoitavissa. Toisin sanoen poikkeuksellisen suurten asuin – tai muiden kustannusten huomioiminen palkan ulosmittauksessa edellyttää, että niille on hyväksyttävä syy.²⁵⁴

Muita elinkustannuksia, joiden vuoksi velallinen on oikeutettu vapaakuukausiin, voivat olla esimerkiksi poikkeuksellisen suuret välttämättömät matkakulut.²⁵⁵ Erityinen syy voi olla esimerkiksi velalliselle tai velallisen perheelle tärkeä kertahankinta, kuten silmälasien tai kodinkoneen hankkiminen.²⁵⁶ Vapaakuukausien antaminen velalliselle on erityisen perusteltua, jos velallinen voi tehdä tämän ansiosta toimeentulomahdollisuuksiaan parantavia hankintoja.²⁵⁷

²⁴⁹ Linna & Leppänen 2007, s. 260

²⁵⁰ Junkkari 2011, s. 31

²⁵¹ Junkkari 3.10.2011

²⁵² Linna 2008, s. 140

²⁵³ Junkkari 3.10.2011

²⁵⁴ Junkkari 3.10.2011

²⁵⁵ Linna & Leppänen 2007, s. 260

²⁵⁶ HE 13/2005

²⁵⁷ Linna & Leppänen 2007, s. 260

5.3.2. Vapaakuukausien määrä

Vapaakuukausien määrää koskeva säännös kuuluu seuraavasti:

UK 4:53 Vapaakuukausien määrä

Velalliselle on annettava tulorajaulosmittauksessa vuosittain kaksi vapaakuukautta. Muilla perusteilla vapaakuukausia annetaan velallisen pyynnöstä enintään kolme vuosittain. Hakijan suostumuksella vapaakuukausia voidaan hakemuksen raukeamatta antaa enintään kuusi vuosittain.

Velallisella on oikeus saada vapaakuukausia siitä huolimatta, että ulosmittauksen määrää on rajoitettu 51§:n 1 momentin mukaisesti. Samalla perusteella ei kuitenkaan voida antaa sekä vapaakuukausia että rajoittaa ulosmittauksen määrää.

Muun kuin määräajoin maksettavan palkan ulosmittaus keskeytetään vastaavasti noudattaen soveltuvin osin, mitä tässä pykälässä säädetään.

Alkuperäisen vapaakuukausijärjestelmän mukaan vuoden kestänyt ulosmittaus on voitu keskeyttää vuoden kestäneen ulosmittauksen jälkeen 1 – 3 kuukauden ajaksi velallisen pyynnöstä. Nykyisin tulorajaulosmittausvelalliset saavat automaattisesti kaksi vapaakuukautta vuodessa. Automaattisia vapaakuukausia voidaan pitää kohtuullisena pienituloisille velalliselle, jotka eivät välttämättä ymmärrä pyytää vapaakuukausia, vaikka heillä on niihin oikeus.²⁵⁸ Velalliset ovat nykyisin varsin tietoisia mahdollisuudesta vapaakuukausien hakemiseen. Toisaalta tähän on vaikuttanut juuri automaattiset vapaakuukaudet.²⁵⁹

Automaattiset vapaakuukaudet korjaavat aiemmin esiintynyttä epäyhtenäisyyttä vapaakuukausien myöntämisen suhteen. Tulorajaulosmittausvelallinen voi saada kolmannen vapaakuukauden pyytämällä korkeiden asuin- tai muiden

²⁵⁸ HE 13/2005 vp

²⁵⁹ Junkkari 3.10.2011

elinkustannusten tai muun erityisen syyn perusteella.²⁶⁰ Muut kuin tulorajausmittauksen piirissä olevat velalliset voivat pyytää korkeiden asuin- ja elinkustannusten ja erityisen syyn perusteella 1 – 3 vapaakuukautta vuodessa. Ulosottomiehen on käytettävä harkintavaltaansa vapaakuukausien myöntämisessä yhdenmukaisella tavalla. Velallisen tulojen ylittäessä juuri ja juuri tulorajan, hänelle tulisi antaa vapaakuukausia suhteellisen helposti, ettei tulorajan kohdalle muodostuisi liian korkeaa kynnystä.²⁶¹

Vapaakuukaudet eivät ole tulorajausmittauksessakaan pakollisia, jos velallinen ei niitä syystä tai toisesta halua. Velallinen voi esimerkiksi haluta maksaa velkansa mahdollisimman nopeasti, koska vapaakuukauden aikana viivästyskorot juoksevat normaalisti.²⁶² Aina vapaakuukausilla ei ole merkitystä velallisen käyttöön jäävän rahamäärän kannalta, koska vapaakuukauden saaminen saattaa vähentää velallisen saamaa toimeentulotukea.²⁶³ Käytännössä velallisen vapaakuukausista luopuminen on äärimmäisen harvinaista. Mahdollisen vapaakuukausista luopumisen on oltava ulosottomiehen tiedossa etukäteen ja ulosottomiehen tulee kirjata tällainen tieto ulosoton tietojärjestelmään. Joka tapauksessa automaattiset vapaakuukaudet on tarkoitettu siinä määrin automaattisiksi, että ne myönnetään edellytysten täytyessä ilman, että ulosottomies kysyy velalliselta erikseen, haluaako tämä ansaitsemansa vapaakuukaudet.²⁶⁴

Velkojien suostumuksella vapaakuukausia voidaan antaa velalliselle enintään kuusi vuodessa. Ylimääräisiin vapaakuukausiin vaaditaan suostumus velallisen kaikilta velkojilta. Velkojan ulosottohakemus katsotaan rauenneeksi, jos velkoja haluaa antaa velalliselle enemmän kuin kuusi vapaakuukautta vuodessa. Velkojalla on mahdollisuus tehdä velallisen kanssa maksusopimus, jos hän haluaa tyytyä vähäisempään maksusuoritusten määrään.²⁶⁵ Tarkoituksena ei nimittäin ole, että velkoja voi pitää ulosottoasiaa vireillä vapaaehtoisten suoritusten varmistamiseksi.²⁶⁶ Käytännössä velkojilta luvan kysyminen

²⁶⁰ HE 13/2005 vp

²⁶¹ HE 13/2005 vp

²⁶² Linna & Leppänen 2007, s. 262

²⁶³ Linna 2008, s. 141

²⁶⁴ Junkkari 3.10.2011

²⁶⁵ HE 13/2005 vp

²⁶⁶ Linna 2008, s. 140

lisävapaakuukausien myöntämiseksi on erittäin poikkeuksellista, eikä maksusopimuksia juurikaan tehdä. Velkojilta kysytään mielipidettä vapaakuukausien myöntämiseksi lähinnä tulkinnanvaraisissa tapauksissa.²⁶⁷

Velalliselle voidaan myöntää vapaakuukausia, vaikka ulosmittauksen määrää on rajoitettu. Kuitenkaan samalla perusteella ei ole mahdollista saada sekä vapaakuukausia, että alentaa ulosmittauksen määrää. Ulosottomiehen tulisi antaa velallisen valita, haluaako hän mieluummin vapaakuukausia vai ulosmittauksen määrän alentamisen.²⁶⁸ Sen sijaan velallinen, joka saa tulorajaulosmittauksen perusteella vuosittain kaksi vapaakuukautta, voi saada lisäksi ulosmittauksen lievennyksen esimerkiksi korkeiden lääkekulujensa perusteella. Vaihtoehtoisesti velallinen voi saada korkeiden lääkekulujensa perusteella kolmannen vapaakuukauden.²⁶⁹

Ulosmittauksen keskeytyksen aikana velalliselle kertyneitä varoja ei saa ulosmitata velallisen hallusta myöhemminkään. Velallisella on näyttövelvollisuus siitä, että kyseiset varat ovat juuri vapaakuukausien aikana kertyneitä varoja.²⁷⁰ Tällä ei ole käytännössä merkitystä, koska toistuvaistulon suoja on ainoastaan jäljellä olevan palkan maksukauden pituinen.²⁷¹

5.3.3. Vapaakuukausia koskeva menettely

Ulosottomies myöntää automaattiset vapaakuukaudet viran puolesta ja ne kohdennetaan tavallisesti määräajan täyttymistä seuraavaan kahteen kuukauteen.²⁷² Velallinen voi tosin pyytää ulosmittauksen keskeytyksen ajoittamista tiettyihin kuukausiin, jolloin ulosottomiehen tulisi noudattaa velallisen pyyntöä.²⁷³ Vapaakuukausia ei kuitenkaan yleensä myönnetä takautuvasti siten, että jo ulosottoon kertyneet varat palautettaisiin.²⁷⁴ Keskeytys

²⁶⁷ Junkkari 3.10.2011

²⁶⁸ HE 13/2005 vp

²⁶⁹ Linna & Leppänen 2007, s. 261

²⁷⁰ Junkkari 2011, s. 31

²⁷¹ Junkkari 3.10.2011

²⁷² Junkkari 2011, s. 32

²⁷³ HE 13/2005 vp

²⁷⁴ Junkkari 2010, s. 31

tulisi pyrkiä kohdentamaan tiettyjen kuukausien palkkaan, etteivät maksupäivien vaihtelut aiheuta hankaluuksia.²⁷⁵

Säännöksi voisi vakiintua vapaakuukausien ajoittuminen kesälomakuukauteen lomarahoineen ja joulukuuhun. Ulosottomies saa olettaa, että kesälomakuukausi on heinäkuu, jollei velallinen toisin ilmoita. Ulosottomiehellä on vapaakuukausia koskeva neuvontavelvollisuus.²⁷⁶ Ulosottomiehen ei kuitenkaan tarvitse aktiivisesti tiedustella velalliselta vapaakuukausien edellytysten täyttymistä, eikä automaattisissa vapaakuukausissa kuukausia, joina velallinen haluaa palkkansa ulosmittauksen keskeyttävän.²⁷⁷

Käytännössä ulosmittaus keskeytetään heti, kun velallinen on ansainnut vapaakuukaudet. Monet velalliset pyytävät toisen automaattisen vapaakuukauden lomarahakuukaudeksi, koska ulosottomies ei tällöin ulosmittaa velallisen lomarahoja. Sen sijaan, jos velalliselta ulosmitataan lomarahakuukausi, velallisen tulot saattavat nousta siinä määrin, että velallisen ulosmittausluokka muuttuu. Tämä vaikuttaa ainoastaan lomarahakuukautena velalliselta ulosmitattavaan palkan määrään. Toisin sanoen tällä ei ole vaikutusta tulorajulosmittausvelalliselle myönnettäviin automaattisiin vapaakuukausiin: velallinen säilyy muiden kuukausien osalta tulorajulosmittauksen piirissä ja saa automaattiset vapaakuukaudet. Sen sijaan harkinnanvaraisissa helpotuksissa huomioidaan se, että vapaakuukausi on ollut lomarahakuukausi. Velalliselle ei välttämättä tämän vuoksi saa kolmatta vapaakuukautta tai hänelle myönnetään kahden vapaakuukauden sijaan yksi vapaakuukausi lomarahoineen.²⁷⁸

Automaattisista vapaakuukausista ei tehdä erillistä päätöstä, vaan keskeytys ja keskeytyksen ajankohta ainoastaan merkitään ulosoton tietojärjestelmään. Vapaakuukausista menee automaattisesti tietojärjestelmän kautta tieto velalliselle. Jollei vapaakuukausia anneta tulorajulosmittauksen perusteella, niistä on tehtävä ulosoton tietojärjestelmään merkitsemisen lisäksi erillinen päätös. Vapaakuukausista ilmoitetaan viran puolesta toistuvaissuoritusten

²⁷⁵ Junkkari 2011, s. 31

²⁷⁶ HE 13/2005 vp

²⁷⁷ Junkkari 2011, s. 29

²⁷⁸ Junkkari 3.10.2011

maksajalle, jolloin tämän ei tarvitse pidättää näiltä kuukausilta velallisen palkasta maksukiellossa määrättyä summaa ulosottoon. Kielteinen vapaakuukausipäätös on lähetettävä valitusosoituksineen velalliselle tiedoksi velallisen tiedoksianto-osoitteeseen. Vapaakuukausipäätöstä ei yleensä lähetetä velkojille, ellei tähän ole syytä yksityisvelkojen muutoksenhakuintressin vuoksi.²⁷⁹

Oulun seudun ulosotossa velallisten pyyntöjä saada vapaakuukausi ulosmittauksesta on hylätty muun muassa seuraavilla perusteilla:

1. Velallisen ulosmittaus ei ole jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti tai täysmääräisenä vähintään yhtä vuotta:

Velallisen on mahdollista saada hyväkseen sekä palkan ulosmittauksen määrän rajoittaminen sekä vapaakuukausia, mutta näille on oltava eri peruste.

2. Velallisen palkan ulosmittaus toimitetaan myös elatusavun perimiseksi, eikä velallinen ole esittänyt ulosmittauksen keskeyttämiselle painavia syitä.

3. Velalliselle on jo myönnetty vapaakuukausi, eikä kysymyksessä ole tulorajaulosmittaus.

4. Velalliselle on jo myönnetty kaksi vapaakuukautta, eikä velallisella ole tiedossa uutta toistuvaistulon maksajaa.

5. Velalliselle on jo myönnetty kolme vapaakuukautta ja neljänteen vapaakuukauteen tarvittaisiin lupa velkojilta.

²⁷⁹ Junkkari 2011, s. 32 - 33

6. Kulu on jo huomioitu velallisen suojaosuudessa:

Velallisen alaikäiset elatuksen varassa olevat lapset on jo huomioitu velallisen suojaosuudessa.

7. Velallisen asuinkustannukset eivät ole korkeat velalliselle ulosmittauksen jälkeen jäävään rahamäärään nähden.

8. Velallisen esittämiä syitä ei ole pidettävä lainkohdassa tarkoitettuina erityisinä syinä.

Eläinlääkärikulut, lomakulut ja harrastuskulut eivät ole erityisiä syitä.

9. Muita laskuja ei voida asettaa ulosottoperinnässä olevien laskujen edelle:

Asuntolainaa ja opintolainaa ei voida asettaa ulosottoperinnässä olevien laskujen edelle.

10. Velallinen ei ole esittänyt tositteita kustannuksistaan.

Velallisella ei ole oikeutta saada vapaakuukausia Kelan korvaamien lääkekustannusten vuoksi.

11. Velallinen ei ole esittänyt yksilöityjä perusteita hakemilleen vapaakuukausille.

Pelkkä huono taloudellinen tilanne on liian yksilöimätön syy vapaakuukausien hakemiselle.

Kielteisten vapaakuukausipäätösten ja ulosmittauksen määrän rajoittamispäätösten välillä on yhtäläisyyksiä: Velalliselle ei ole myönnetty vapaakuukausia, koska velallinen on jo saanut vuoden sisällä vapaakuukauden tai vapaakuukausia. Velallinen ei ole saanut ulosmittauksen rajoitusta

hyväkseen, koska velallisen ulosmittausta on rajoitettu lähiaikoina samalla perusteella. Yhteisiä syitä kielteisille vapaakuukausipäätöksille ja ulosmittauksen rajoittamispäätöksille on lisäksi velallisen riittämättömät tositteet, velallisen yksilöimätön hakemus tai liian yleiset perustelut, kulun huomiointi velallisen suojaosuudessa ja se, ettei velallisen muita laskuja voida pääsääntöisesti asettaa ulosotossa perittävänä olevien laskujen edelle.

Oulun seudun ulosotossa velallisten pyyntöjä saada vapaakuukausi ulosmittauksesta on hyväksytty muun muassa seuraavilla perusteilla:

1. Tulorajaulosmittaus tai lähes tulorajaulosmittaus

2. Asuinkustannukset:

Asunnon remontointikustannukset, muuttokustannukset, takuuvuokra, sähkön tasauslasku. Vapaakuukausia oli myönnetty poikkeuksellisesti myös vuokrarästien ja häätöuhkaisten vuokrarästien maksamiseen.

3. Sairaus-, terveydenhoito- ja lääkekulut:

Lääkekulut, sairaalakulut, hammashoitokulut, silmälääkärikulut, kuntoutus, puolison sairaudesta johtuvat kulut.

4. Autoon liittyvät kustannukset:

Auton korjaus, auton osto, auton renkaiden osto, autokoulu.

5. Lapsiin liittyvät kustannukset:

Lasten koulukirjat, lasten osittainen asuminen velallisen luona

6. Tärkeät kertahankinnat:

Silmälasit, piilolinssit, tekohampaat, pyykinkuivaaja, pölyimuri, tietokone, pyykinpesukone, astianpesukone, pakastin, televisio, vaatteet, huonekalut, polkupyörä, puhelin.

7. Juhlat:

Hautajaiset, häät, lapsen syntymä, syntymäpäiväjuhlat, lapsen ylioppilasjuhlat, lapsen rippijuhlat.

8. Hakijan suostumus

9. Tulojen aleneminen:

Työttömyys, palkaton vapaa, lomautus, osa-aikainen työ, opiskelu.

Myös myönteisten vapaakuukausipäätösten ja ulosmittauksen määrän rajoittamispäätösten välillä on yhtäläisyyksiä: Velalliset ovat hakeneet ja saaneet helpotusta ulosmittaukseen sairaus – ja lääkekulujen, työttömyyden, autoon liittyvien kustannusten, velallisen lapsiin liittyvien kustannusten, muuttoon ja asumiseen liittyvien kustannusten, tärkeiden kertahankintojen ja perheenjäsenten sekä sukulaisten juhlien takia.

Vapaakuukausipäätöksiin haetaan nykyisin automaattisten vapaakuukausien vuoksi harvoin muutosta.²⁸⁰ Korkein oikeus on antanut vain yhden vapaakuukausia koskevan ratkaisun.²⁸¹ Ratkaisussa KKO:2011:15 korkein oikeus katsoi, etteivät edellytykset vapaakuukausien myöntämiseen velalliselle täytyneet. X Oy:n palveluksessa olevan velallisen palkka oli jouduttu ulosmittauksessa arvioimaan ulosottokaaren 4 luvun 47 §:n nojalla, niin sanottu fiktiivinen palkka. Velallinen oli saanut X Oy:stä puhelinetuuden, muttei rahamääräistä palkkaa ja oli ilmeistä, että kyseinen palkkajärjestely oli toteutettu

²⁸⁰ Junkkari 3.10.2011

²⁸¹ Ulosmittauksen määrän rajoittamisesta, eikä ulosmittauksen lykkäämisestä ole olemassa yhtään korkeimman oikeuden ratkaisua.

ulosoton välttämiseksi. Velallisella ei ollut oikeutta ulosottokaaren 4 luvun 52 §:ssä tarkoitettuihin vapaakuukausiin.²⁸²

Korkein oikeus katsoi, että vapaakuukausien myöntämistä koskevalla säännöstöllä on pyritty parantamaan sellaisten velallisten toimeentuloturva, joiden palkka on ollut pitkään ulosmitattuna. X Oy ei ole maksanut velalliselle ajanjaksolla 1.10.2008 – 31.3.2009 rahamääräistä palkkaa. Tämän vuoksi ulosottomiehen päätös velallisen kohtuullisesta työpalkasta kyseisellä ajanjaksolla kohdistuu vain X Oy:hyn. Fiktiivisen palkan arvioiminen vaikuttaa rahamäärään, jonka X Oy tilittää ulosottomiehelle. X Oy:n jättäessä rahamäärän kokonaan tai osittain maksamatta, kyseinen määrä voidaan ulosmitata laissa säädetyin edellytyksin yhtiöltä. Mahdollisten luontoisetujen määrällä ei ole merkitystä arvioitaessa vapaakuukausien vaikutuksia velalliselle. Vapaakuukaudet olisivat vain maksuhelpotuksia X Oy:lle, joka ei ole velallisen asemassa.²⁸³ Näin ollen velallisella ei ole oikeutta vapaakuukausiin kihlakunnanvoudin määrätessä hänelle kohtuullisen palkan.²⁸⁴

Korkeimman oikeuden eri mieltä oleva jäsen katsoi, että niin sanotun fiktiivisen palkan ulosmittauksen tarkoituksena on saattaa ulosmittauksen piiriin myös sellainen taloudellinen hyöty, jonka ulosottovelallinen saa työnantajaltaan, mutta jota ei ulosmittauksen välttämiseksi kirjata palkkatuloksi. Korkeimman oikeuden eri mieltä olevan jäsenen mielestä ei ole realistista ajatella, että ulosottovelalliselle tai hänen perheelleen kuuluvalla yritykselle asetetulla kuukausittaisella maksuvelvoitteella ei olisi minkäänlaisia vaikutuksia velallisen omaan toimeentuloon, koska käytännössä järjestelyt näennäisesti palkattoman tai alipalkatun työn tekemisestä tehdään ulosottovelalliselle itselleen tai hänen läheiselleen kuuluvan yrityksen kanssa. Tämän vuoksi korkeimman oikeuden eri mieltä oleva jäsen olisi myöntänyt velalliselle tämän pyytämät vapaakuukaudet.²⁸⁵

²⁸² KKO 2011:15

²⁸³ KKO 2011:15

²⁸⁴ Junkkari 2011, s. 30

²⁸⁵ KKO 2011:15

5.3. Palkan ulosmittauksen helpotukset maksettaessa lapselle elatusapua

Ulosottokaaren joustomahdollisuudet on tarkoitettu lieventämään ulosoton vaikutuksia ja helpottamaan velallisen ja hänen perheensä taloudellista tilannetta. Tilanne on kuitenkin toinen, jos velallisen lapsi, jolle velallinen on velvollinen maksamaan elatusapua, on velallistakin enemmän taloudellisen tuen tarpeessa. Tämän vuoksi ulosottokaaren 4 luvun 54 §:n 1 momentin mukaan velalliselta ulosmitattavaa tulon osuutta voidaan jopa suurentaa säännönmukaisesta määrästä, jos velalliselta peritään juoksevaa elatusapua hänen lapselleen, ja suurempi summa tarvitaan palkan maksukautta vastaavan elatusapumäärän suorittamiseksi.²⁸⁶

Tämä on mahdollista myös perittäessä velalliselta vahingonkorvausta lapsen elatuksesta vastaavan henkilön kuoleman johdosta. Säännönmukaisen ulosmittauksen määrä saadaan ylittää enintään palkan maksukautta vastaavan elatusavun määrällä, jos velalliselta peritään juoksevan elatusavun lisäksi aiemmin erääntynyttä elatusvelkaa tai muita velkoja. Velallisen suojaosuutta ei kuitenkaan saa tässäkään tapauksessa ulosmitata ja velalliselle on aina jätettävä vähintään kolmasosa hänelle maksettavasta nettopalkkaerästä.²⁸⁷

5.3.1. Painavan syyn vaatimus

Ulosmittauksen määrää on mahdollista alentaa perittäessä velalliselta elatusapua. Toisin sanoen palkasta ei tässäkään tapauksessa ulosmitata niin suurta osuutta kuin ulosmittauksen määrää koskevat ulosottokaaren 4 luvun 48 - 50 §:n säännökset sallisivat.²⁸⁸ Nykyisin velallinen voi saada myös vapaakuukausia ja lykkäystä palkan ulosmittaukseen, vaikka palkasta peritään elatusapua:

²⁸⁶ Koulu & Lindfors 2009, s. 264 – 265

²⁸⁷ HE 13/2005 vp

²⁸⁸ Linna & Leppänen 2007, s. 257

UK 4:54.2

Jos palkan ulosmittaus toimitetaan juoksevan tai erääntyneen elatusavun taikka elatusavun ja muun saatavan perimiseksi, velalliselle voidaan antaa vapaakuukausia tai 51 §:n 2 momentissa tarkoitettu lykkäys vain painavasta syystä.

Alun perin ehdotetun säännöksen mukaan velalliselle olisi voitu antaa vapaakuukausia vain erittäin painavasta syystä. Vastaavasti tällöin ei velalliselle olisi voitu myöntää lainkaan palkan ulosmittauksen lykkäystä. Lakivaliokunta piti ehdotettuja säännöksiä tarpeettoman tiukkoina ja epätarkoituksenmukaisina. Esimerkiksi kielto käyttää ulosmittauksen lykkäysmahdollisuutta silloin, kun ulosmittaus toimitetaan juoksevan tai erääntyneen elatusavun perimiseksi, ei kannusta velallista aktiiviseen työnetsintään. Tällainen tilanne ei voi olla viime kädessä myöskään velallisen elatuksen varassa olevan lapsen edun mukainen.²⁸⁹

Velallisen oikeutta saada lykkäystä palkan ulosmittaukseen tai vapaakuukausia on rajoitettu perittäessä lapsen elatusapua, siihen rinnastettavaa vahingonkorvausta ja kunnan takautumissaatavaa riippumatta siitä, onko kyseessä juokseva vai jo aiemmin erääntynyt elatusapu ja onko perinnässä myös muita saatavia. Tällöin ulosmittauksen lykkäystä ja vapaakuukausia ei lähtökohtaisesti myönnetä. Näin ollen velallinen ei saa automaattisia vapaakuukausia, vaikka olisi tulorajaulosmittauksen piirissä. Vapaakuukausia voidaan kuitenkin myöntää, jos lapselle maksetaan elatustukea ja velallisella on painava syy vapaakuukausien saamiseen.²⁹⁰

Painava syy voi olla esimerkiksi velallisen tarve hankkia auto ensimmäisillä palkkarahoillaan työssäkäynnin mahdollistamiseksi.²⁹¹ Merkitystä on myös sillä, onko perittävänä juoksevaa elatusapua vai pelkkää elatusapurästiä tai vain kunnan takautumissaatavaa.²⁹² Juoksevalla elatusavulla tarkoitetaan palkanmaksukautta vastaavaa elatusapua. Lapsen edun kannalta on tärkeää saada nimenomaan juokseva elatusapu ajallaan. Ajatellaan, että lapsi tarvitsee

²⁸⁹ LaVM 5/2006

²⁹⁰ Linna & Leppänen 2007, s. 261

²⁹¹ Linna 2008, s. 138

²⁹² HE 13/2005

kuukausittain niin sanotun syömärahan.²⁹³ On huomattava, ettei vapaakuukausia voida antaa velalliselle osittaisena perittäessä elatusapua ja muita saatavia, vaan ulosottomiehen on hylättävä velallisen vapaakuukausihakemus kokonaisuudessaan.²⁹⁴

²⁹³ Vesanen 1999, s. 111 - 112

²⁹⁴ Junkkari 2011, s. 30

6. Lopuksi

Velallisen palkasta ja muusta siihen rinnastettavasta toistuvaistulosta on tullut ulosmittauksen yleisin kohde. Palkan ulosmittaus on toteutettu palkanpidätyksenä vuonna 1973 toteutetusta uudistuksesta lähtien ja näitä palkkaa koskevia säännöksiä on alettu soveltaa 1.1.1990 alkaen myös eläkkeeseen. Palkkaan kohdistuvassa ulosmittauksessa on kiinnitetty alusta alkaen erityistä huomiota velallisen ja velallisen perheen toimeentulon turvaamiseen. Tämä toteutettiin alun perin sallimalla ulosmitata velallisen kustakin palkkaerästä vain yksi kolmasosa lopun palkan jäädessä velalliselle niin sanottuna vapaaosana.

Nykyisin ulosottokaaren 4 luvun 19 §:ssä on kielletty tiettyjen varallisuuserien ulosmittaaminen ja velallisen palkasta ja siihen rinnastettavasta toistuvaistulosta on jätettävä aina ulosottokaaren 4 luvun 48 §:n mukainen osuus ulosmittaamatta velallisen ja hänen perheensä toimeentulon turvaamiseksi. Suojaosuuden lisäksi ulosottokaaren 4 luvun 49 §:n mukaan velallisen palkasta jätetään ulosmittaamatta tietty velallisen tulopohjan suuruuden mukaan määräytyvä murto-osuus. Palkat on jaettu pykälässä kolmeen tuloluokkaan siten, että pienistä tuloista ulosmitataan suhteessa vähemmän kuin suurista tuloista. Ulosmittauskielloista, suojaosuudesta ja ulosmittaamatta jätettävästä tulon osuudesta huolimatta ulosmitattavan määrän kaavamainen laskeminen on johtanut erityisesti pienituloisten ja tulorajalla olevien velallisten sekä heidän perheidensä kannalta liian ankaraan lopputulokseen. Tämän vuoksi vuonna 1997 otettiin palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksessa käyttöön vapaakuukausijärjestelmä.

Vuonna 2006 toteutetussa ulosmittausta, myyntirealisointia ja tilitystä koskevien ulosottolain 4 – 6 lukujen kokonaisuudistuksessa vapaakuukausijärjestelmä muutettiin tulorajaulosmittausvelallisten osalta osin automaattiseksi. Tämän lisäksi hallituksen esityksessä kiellettiin ulosottomiestä toteuttamasta ulosmittauksen määrällistä helpotusta ainoastaan korottamalla velallisen suojaosuutta. Ulosmittausmäärää tulee alentaa vähentämällä siitä suoraan velallisen lisääntyneet kustannukset. Uudistuksessa mahdollistettiin myös ensimmäistä kertaa velallisen palkan ulosmittauksen lykkäys pitkän

työttömyysjakson jälkeen, jotta velallinen perheineen saisi vakautettua taloudellisen tilanteensa. Palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksen helpotuksia on mahdollista käyttää myös perittäessä velalliselta elatusapua. Tosin laki edellyttää vapaakuukausien ja ulosmittauksen lykkäyksen myöntämiseksi, että velallisella on painava syy hakea edellä mainittuja helpotuksia.

Helpotukset ovat nykyisin olennainen osa palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksen järjestelmää ja merkitsevät ulosmittauksen tason tosiasiallista lievennystä. Ulosottokaaren 4 luvun 51 §:n mukaan velallisen maksukyky voi olla olennaisesti heikentynyt sairauden, työttömyyden, velallisen maksaman elatusavun tai muun erityisen syyn vuoksi. Pykälän mukaan velalliselta ulosmitattavaa määrää on rajoitettava edellä mainituilla syillä ja ulosmittauksen aloittamista on lykättävä velallisen pitkän työttömyyden jälkeen. Ulosottokaaren 4 luvun 52 – 53 vapaakuukausipykäläin perusteella ulosottomiehen on myönnettävä velalliselle vapaakuukausia tulorajaulosmittauksen perusteella, velallisen välttämättömien asuin – ja muiden elinkustannusten ollessa korkeat ulosmittauksen jälkeen jäävään määrään nähden ja erityisen syyn vuoksi.

Helpotukset ovat velallisille lain mukaan kuuluvia lievennyksiä palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittaukseen, eikä kysymyksessä ole mitkään velalliselle yksittäistapauksessa myönnettävät erivapaudet. Velalliselle on myönnettävä ulosmittauksen helpotukset ulosottokaarella mainittujen edellytysten täytyessä. Ulosottomiehelle jää tapauskohtaista harkinnanvaraa enää ainoastaan 4 luvun 51 §:n osalta perusteen *muu erityinen syy* nojalla, 4 luvun 52 – 53 §:n osalta vastaavasti perusteen *erityinen syy* nojalla ja perittäessä elatusapua ulosottokaaren 4 luvun 54 §:n 2 momentin *painava syy* kriteerin täyttymisen osalta. Ulosottomiehelle jää tapauskohtaista harkinnanvaraa myös ulosmittauksen lykkäyksen keston ja vapaakuukausien määrän osalta. Helpotussäännösten toimivuuden kannalta on tärkeää, että ulosottomies noudattaa neuvontavelvollisuuttaan eli kertoo tarpeen vaatiessa omatoimisesti velalliselle tämän oikeudesta hakea palkan ja muun toistuvaistulon ulosmittauksen helpotuksia.

Ulosottomiehen tulee huomioida helpotuksia koskevassa harkinnassaan velallisen taloudellinen tilanne ja henkilökohtaiset olosuhteet kokonaisuutena ja pitää mielessään ulosoton rehabilitaatiotavoite. Tämän vuoksi helpotukset on myönnettävä myös harkinnanvaraisten kriteerien osalta kohtalaisen helposti. Tällainen ratkaisulinja on nähtävissä myös Oulun seudun ulosoton ulosmittauksen määrän rajoittamispäätöksissä ja vapaakuukausipäätöksissä: ulosmittauksen määrän rajoittamispäätöksistä 72 prosenttia oli myönteisiä ja vapaakuukausipäätöksistä 65 prosenttia oli myönteisiä. Tähän vaikuttaa osittain kihlakunnan ulosottomiesten velallisille puhelimesta antama neuvonta ulosottokaaren sisällöstä: neuvonnan ansiosta velalliset osaavat vedota hakemuksissaan oikeisiin perusteisiin ja toisaalta jättävät kirjallisen hakemuksen tekemättä huomattaessaan, etteivät ole oikeutettuja ulosmittauksen helpotuksiin.

Ulosottomiesten on kohdeltava velallisia, ja sitä kautta myös velkojia, tasapuolisesti ja yhdenvertaisesti. On muistettava, että velallisille annettavat helpotukset jäävät ulosottooperusteen määräaikaisuuden vuoksi usein velkojien lopulliseksi tappioksi. Tämän takia on erityisen tärkeää, että ulosottomiehillä on harkinnassaan yhdenmukainen linja ja, että velallisilta vaaditaan maksukyvyn olennaisesta heikkenemisestä riittävä selvitys.